

ΚΥΠΡΙΑΚΑΙ ΣΠΟΥΔΑΙ

ΔΕΛΤΙΟΝ ΤΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ ΚΥΠΡΙΑΚΩΝ ΣΠΟΥΔΩΝ

ΒΡΑΒΕΥΘΕΝ ΥΠΟ ΤΗΣ ΑΚΑΔΗΜΙΑΣ ΑΘΗΝΩΝ

ΤΟΜΟΣ ΕΒ'-ΕΓ'

1998-1999

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΓΑΜΑΡΑ

ΑΙΤΙΕΣ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ-ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΥΠΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ
ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ
ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

ΧΟΡΗΓΙΑ ΙΕΡΑΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ ΚΥΠΡΟΥ

ΛΕΥΚΩΣΙΑ ΚΥΠΡΟΥ

2000

ΠΑΡΑΣΚΕΥΑ ΣΑΜΑΡΑ

ΑΙΤΙΕΣ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ-ΠΡΟΒΛΗΜΑΤΑ ΚΥΠΡΙΩΝ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΤΟ ΠΡΟΒΛΗΜΑ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ ΣΤΗΝ ΚΥΠΡΟ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

1. ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η μετανάστευση ως έννοια ελεύθερης μετακίνησης προς αναζήτηση διαφορετικών συνθηκών ζωής αποτελεί διαχρονικά παγκόσμιο φαινόμενο κατά το πλείστον λογική λύση αλλά κυρίως ελεύθερη επιλογή.

Υπό συνθήκες όμως κατοχής, η οποιαδήποτε μετακίνηση ήταν ουσιαστικά πράξη εξαναγκασμού, υπό την έννοια ότι επραγματοποιείτο λόγω της βίαιης συμπεριφοράς του κυριάρχου προς αποφυγή της καταπίεσης, ώστε να αυξηθούν οι πιθανότητες επιβίωσης. Το άτομο «εκπατρίζεται» χωρίς ουσιαστικά να το επιθυμεί.

Η μελέτη που ακολουθεί¹ κινείται βασικά στον άξονα της φυγής-εκπατρισμού και το υλικό της αντλείται από διάφορα αρχεία, όπως αυτό της Αρχιεπισκοπής (Αρ. Αρ.), το Ιστορικό Αρχείο του Υπουργείου Εξωτερικών της Ελλάδας (ΑΥΕ), το Αρχείο Αγώνος Εθν. Βιβλιοθήκης (ΑΑΕΒ), όπου υπάρχει ακόμα αρκετό υλικό αδημοσίευτο, από τα «Κυπριακά Χρονικά» (Κ. Χρ.) και άλλα επίσης βοηθήματα. Θα δοθούν στοιχεία από τις αρχές του 19ου αιώνα μέχρι και τα πρώτα χρόνια της Αγγλικής κατοχής.

Δεν είναι βέβαια πρόσφατο το φαινόμενο του εκπατρισμού των Κυπρίων. Μαρτυρείται από αιώνες. Άλλοτε προϊόν της βίας και άλλοτε ως λύση επιβίωσης σε ατομικό αλλά και, πολλές φορές, σε ομαδικό επίπεδο.

Ήδη μετά την Τουρκική κατοχή του 1571, μεταναστεύει από το νησί ένα μεγάλο μέρος του παραγωγικού και πνευματικού κεφαλαίου του τόπου με κατεύθυνση την Ιταλία και κυρίως τη Βενετία, όπου αρκετοί Κύπριοι διέπρεψαν στον πνευματικό τομέα. Αρκετά ονόματα αναφέρει ο Νεόφυτος Ροδινός.²

Από τα πρώτα χρόνια της Τουρκικής κατοχής του 1571 παρατηρήθηκαν αρκετές επαναστάσεις λόγω της κακοδιοίκησης και των παντοειδών πιέσεων,³ οι οποίες όμως για διάφορους λόγους απέτυχαν.

1. Η παρούσα μελέτη ανακοινώθηκε το 1987 στο Παγκόσμιο Συνέδριο των Αποδήμων στη Λευκωσία. Εδώ δημοσιεύεται με κάποιες προσθήκες.

2. Νεοφύτου Ροδινού, «Περί ηρώων, στρατηγών, φιλοσόφων, αγίων και άλλων ονομαστών ανθρώπων, όπου ευγήκασιν από το νησί της Κύπρου», Κυπριακά Χρονικά (Κ. Χρ.) τόμος Γ', εν Λάρνακι 1925, σ. 45.

3. Παρασκευά Σαμάρα, «Ο Κρησιτικός πόλεμος του 1853-56 και ο λινοβαμβακισμός στην Κύπρο», Πρακτικά Β' Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, τόμος Γ', Λευκωσία 1987, σ. 144.

Έτσι στο λαό της Κύπρου απέμειναν μόνο δύο επιλογές για να απαλλαγεί από τα δεινά:

- α) ο εκπατρισμός και
- β) ο εξισλαμισμός

Από μεγάλο αριθμό κατοίκων επιλέγηκαν αυτές οι λύσεις. Οι πλείστοι, όμως, κάτοικοι παρέμειναν στο νησί ραγιαδες, υπομένοντας την ανεξέλεγκτη τουρκική αγριότητα και θηριωδία.

Θα ερευνήσουμε στη συνέχεια μόνο την 1η επιλογή, αφήνοντας το μεγάλο θέμα του εξισλαμισμού για άλλη ανακοίνωση ή παρουσίαση.

2. ΑΙΤΙΕΣ ΕΚΠΑΤΡΙΣΜΟΥ ΚΑΤΑ ΤΟΝ 19ο ΑΙΩΝΑ

Η βασικότερη αιτία εκπατρισμού κατά τον τελευταίο αιώνα της Τουρκοκρατίας ήταν ακριβώς

- 1) η καταπίεση και οι κερδοσκοπικές τάσεις των κατά καιρούς τούρκων Διοικητών
- 2) διάφορα διεθνή γεγονότα που είχαν σχέση με την Οθωμανική αυτοκρατορία, όπως για παράδειγμα η επανάσταση του 1821, ο Κριμαϊκός πόλεμος του 1853 και 1877 κ.λπ., και τα οποία είχαν άμεσο αρνητικό αντίκτυπο στον Κυπριακό χώρο, και
- 3) οι διάφορες θανατηφόρες επιδημίες, όπως η πανώλη που την περίοδο εκείνη αποδεκάτιζε πραγματικά τους Ευρωπαίους πληθυσμούς.

[Σώζονται λόγου χάριν αναφορές προξένων⁴ του 1835 που ανεβάζουν σε 40-50 τον ημερήσιο αριθμό των νεκρών από πανώλη και προκειμένου για τη Λευκωσία, όπου η πλειονότητα των κατοίκων ήσαν Τούρκοι, αναφέρεται ο αριθμός 100 ημερησίων]. Από τις προξενικές αναφορές των Γάλλων, Άγγλων κι ακόμα των Ελλήνων προξένων αργότερα (1846 και εξής), μπορεί κάποιος να παρακολουθήσει τα διάφορα κύματα εκπατρισμού και την επάνοδο στη συνέχεια στο νησί, έχοντας στα χέρια τους ξένους τίτλους και διαβατήρια, ώστε να μπορούν με τον τρόπο αυτό να αποφύγουν την Τουρκική καταπίεση και φορολογία. Υπό την προστασία των Προξένων θα μπορούσαν να ζουν ως ελεύθεροι πολίτες κατά τον τρόπο που γνώρισαν στο εξωτερικό.

Πέρα από τις προξενικές αναφορές υπάρχουν και άλλες πηγές πληροφοριών για το θέμα αυτό. Για παράδειγμα τα φορολογικά κατάστιχα της Αρχιεπισκοπής που φυλάσσονται στο ίδρυμα Αρχ. Μακαρίου του Γ'.⁵

4. Νεοκλή Κυριαζή, «Χολέρας και Πανώλους επιδημίες», Κυπριακά Χρονικά (Κ. Χρ.) τόμος Η' (1931), σ. 116-117, αναφορά Γάλλου Προξένου ημερομ. 8/4/1835 και Κ. Χρ. τόμος ΙΓ' (1937) σ. 112: «...η πανώλης απεδεκάτισε τους κατοίκους της νήσου ταύτης από την αρχή του έτους...» (αναφορά του Γάλλου προξένου Raybaud προς πρεσβείαν Κωνσταντινούπολης 14/10/1835).

5. Παπαδόπουλλου Θεόδωρου, Social and Historical Data on Population (1570-1881), Nicosia, 1965.

Πρόκειται για ονομαστικούς φορολογικούς καταλόγους όλων των Χριστιανών του νησιού που αφορούν τον κεφαλικό φόρο ή χαράτσι. Τέτοιοι ονομαστικοί κατάλογοι σώζονται 5(πέντε). Συγκεκριμένα τα κατάστιχα του 1800(2), του 1825(6), του 1830(5) και του 1864(60).⁶ Δυστυχώς τα τρία από αυτά, 1800, 1830, 1864, είναι ελλιπή, τούτο όμως δεν εμποδίζει την εξαγωγή ασφαλών συμπερασμάτων, όταν αυτό γίνεται με βάση τις ιστορικές συγκυρίες τις σύγχρονες με το κατάστιχο. Ένας άλλος ελλιπής κατάλογος (1820-1823) σώζεται στα Γενικά Αρχεία του Ελληνικού κράτους.⁷

Στο πολύ ελλιπές κατάστιχο υπ. αριθ. 2 (1800) εντοπίζονται 38 φυγάδες και ένας που «ετούρκισε» από το χωριό Διόριος. Αναμφίβολα ο αριθμός ήταν πολύ μεγαλύτερος, πράγμα που θα φαινόταν, εάν το κατάστιχο ήταν πλήρες. Σημειώνεται εδώ ότι το 1799 παρατηρήθηκε επαναστατικό κίνημα στο νησί, πράγμα που σύμφωνα με την προηγούμενη ιστορική εμπειρία σημαίνει ότι, με την καταστολή του, μέρος του πληθυσμού θα εξισλαμίστηκε ή θα εκπατρίστηκε. Επειδή η αυθαιρεσία των κατά τόπους υπαλλήλων ουδέποτε χαλιναγωγήθηκε ή έπαυσε, μπορεί να θεωρηθεί ότι ο αριθμός αυτός των φυγάδων ήταν περίπου ο ίδιος κάθε χρόνο μέχρι και το τέλος της τουρκικής κατοχής στα 1878, με εκρηκτικές αυξήσεις κατά τις περιόδους, όπως έχει ήδη αναφερθεί, διεθνών γεγονότων ή ταραχών, που είχαν αντίκτυπο στα Κυπριακά κοινωνικά πράγματα.

Από σύγκριση φορολογικών στοιχείων των ετών 1811 και 1818 παρατηρείται σημαντική μείωση στον αριθμό των φορολογουμένων ανδρών. Έτσι για παράδειγμα το 1811⁸ στη Λεμεσό συναντούμε στα κατάστιχα 1122 άτομα και στη Πάφο 981 άτομα. Οι αριθμοί αυτοί εμφανίζουν σημαντική κάμψη στα 1818,⁹ αφού στη Λεμεσό έχουμε 981 (μείωση 141) και στη Πάφο 750 (μείωση 38) άτομα.

ΠΙΝΑΚΑΣ 1

Κατάστιχο	Έτος	Λεμεσός άτομα	Πάφος άτομα
XIII	1811	1122	788
XV	1818	981	750

Η αριθμητική αυτή κάμψη οφείλεται μάλλον στην καταπίεση από τους τοπικούς υπαλλήλους, που προκαλούν τον εκπατρισμό, αλλά και σε επιδημικές αρρώστιες («θανατικό»).

6. ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ, κατάστιχο υπ. αριθ. XLIX.

7. Είναι το φορολογικό κατάστιχο της Μεσαορίας με χρονολογία 21 Μαΐου 1820. Σ' αυτό εντοπίζονται 9 φυγάδες. Εκείνο της 11ης Φεβρουαρίου 1823, που αφορά τα καδιλίκια Λεμεσού, Κουλιανίου και Λάρνακος, δεν βοηθά, επειδή τούτο δεν περιέχει παρατηρήσεις όπως όλα τα άλλα. Προφανώς δεν χρησιμοποιήθηκε λόγω αφηνιδίας φυγής από την Κύπρο του γραφέα ή κατόχου του Χ' Νικολάκη Δαυίδ Οικονομίδη, που ήταν γραμματικός Μεσαορίας. Ακόμα, συνοπτικός κατάλογος του 1819 για τις ξημιές της Μεσαορίας εμφανίζει 9 φυγάδες.

8. ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ, φορολογικό κατάστιχο υπ. αριθ. XII.

9. ΙΔΡΥΜΑ ΜΑΚΑΡΙΟΥ, φορολογικό κατάστιχο υπ. αριθ. XV.

Γράφει σχετικά ο περιηγητής Kinneir το 1814: «Οι Έλληνες κάτοικοι πιέζονται τόσο από τους Τούρκους, [τους] καλογήρους και επισκόπους,¹⁰ ώστε επωφελούνται από κάθε ευκαιρία να μεταναστεύσουν από το νησί».

Σίγουρα όμως στο γεγονός της μείωσης του πληθυσμού έπαιξε ρόλο και το μεγάλο «θανατικό» της περιόδου 1812–15.¹¹

3. Η ΠΕΡΙΟΔΟΣ 1821–1830

Τα γεγονότα του 1821 είναι κατά το πλείστον γνωστά. Πολλοί προύχοντες διαφεύγοντας τη σύλληψη και τον θάνατο είχαν, κατά τις μέρες των σφαγών, καταφύγει στα προξενεία και αργότερα δραπέτευσαν στο εξωτερικό, πολλοί μάλιστα μεταμφιεσμένοι. Όμως δεν ήσαν μόνο οι προύχοντες. Η αναφορά του Γάλλου Προξένου Mechain τον Σεπτέμβρη του 1821¹² είναι αρκετά κατατοπιστική. Γράφει: «Οι Έλληνες όσοι κατώρθωσαν να φθάσωσιν εις Λάρνακα, κατά εκατοντάδας επιβιβάζονται διά τας Ιονίους νήσους, την Τεργέστην ή το Λιβούρνον».

Ο ίδιος στις 21 Δεκεμβρίου αναφέρει ότι οι φόροι «είναι τόσο δυσβάστακτοι, ώστε το πλείστον των χωριών είναι έρημα».¹³ Τα ξένα αιγυπτιακά στρατεύματα, που από το 1821 βρίσκονται στο νησί, είναι μια επί πλέον αιτία ερήμωσης των χωριών, τα οποία λυμαίνονταν ως «άγριοι λύκοι». Έτσι η μετανάστευση ολοένα και εντείνεται. Στο ολοκληρωμένο κατάστιχο του 1825 (VI) καταγράφτηκαν 344 φυγάδες.¹⁴ Αναλογικά θα πρέπει το σύνολο των φυγάδων από όλο το νησί τη χρονιά εκείνη να ανερχόταν σε 470 περίπου. Κατεύθυνση των φυγάδων δεν είναι μόνο η Ευρώπη και οι περιοχές που γειτνιάζουν με την Κύπρο αλλά και η επαναστατημένη Ελλάδα, όπου συμμετέχουν ενεργά στον απελευθερωτικό αγώνα, είτε ως απλοί στρατιώτες είτε και ως αξιωματικοί ακόμα.

Κατέγραφα από μια πρόχειρη έρευνα 40 στρατιώτες και υπαξιωματικούς από τα μητρώα των Κατά τον Ιερόν Αγώνα στρατιωτών, Αξιωματικών και Υπαξιωματικών του Αρχείου της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας.

Διάφορα έγγραφα σχετικά με αυτούς και άλλους αγωνιστές διασώζει ο Λοΐζος Φιλίππου¹⁵ καθώς και άλλοι ερευνητές, όπως ο Άγγελος Παπακώστας,¹⁶ ο

10. Οι Τούρκοι είχαν υποχρεώσει από πολύ νωρίς την Εκκλησία να συλλέγει τους φόρους και να τους παραδίδει στη Διοίκηση.

11. Κ. Χρ. Η' (1931), σ. 109, σ. 84.

12. Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 61.

13. Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 64.

14. ΙΔΡ. ΑΡΧ. ΜΑΚΑΡΙΟΥ, φορολογικό κατάστιχο υπ. αριθ. VI, το οποίο εσφαλμένα θεωρήθηκε από προηγούμενους ερευνητές ότι αφορά το 1830.

15. Κύπριοι Αγωνισταί, 1953, Λευκωσία.

16. Άγγελου Παπακώστα, «Η συμβολή της Κύπρου εις την Επανάστασιν του 1821», Αθήναι 1955.

Θάνος Βαγενάς,¹⁷ ο καθηγητής Βασίλης Σφυρόερας,¹⁸ ο Γ. Γεωργής¹⁹ κ.ά.^{19α} Μεταξύ των πολεμιστών συναντά κανείς και σημαντικούς ανθρώπους, όπως ο Θεόφιλος Θησεύς,²⁰ Αρχιμανδρίτης, για τον οποίο αναφέρεται ότι έφθασε στο βαθμό του αντιστράτηγου.

Ο Νικόλαος Θησεύς, αδελφός του Θεόφилου, υπηρέτησε κατά τον αγώνα επικεφαλής στρατιωτών.²¹

Εντοπίζονται επίσης στο πιο πάνω αναφερόμενο Μητρώο ονόματα άγνωστα μέχρι σήμερα, όπως ο Γαβριήλ Παπαγεωργίου που «παρενυρέθη εις διαφόρους μάχας, έπεσε δε και αιχμάλωτος εις τας χείρας των βαρβάρων».²²

Κατάλογος Γνωστών Κυπρίων Αξιωματικών – Υπαξιωματικών
βάσει του Μητρώου της Εθνικής Βιβλιοθήκης

1	Θεόφιλος Θησεύς Αρχιμανδρίτης	Αντιστράτηγος
2	Ιωάννης Κύπριος	Αξιωματικός
3	Νικόλαος Θησεύς	Αξιωματικός
4	Ηλίας Γεωργίου	Υπολοχαγός
5	Γαβριήλ Παπαγεωργίου	Υπαξιωματικός
6	Χρίστος Μιχαήλ	»
7	Παύλος Ιωάννου Τουφεξής	»
8	Παντελής Γεωργίου Ορφανός	»
9	Χριστόδουλος Δημητρίου	»
10	Δημήτριος Αντωνίου	»
11	Χριστόδουλος Βασιλειάδης	»
12	Γεώργιος Φιλίππου	»
13	Ιωσήφ Κύπριος	»
14	Γεώργιος Κυπραίος	»

17. Θάνου Βαγενά, «Χρονικό της Κύπρου, Αγώνες των Κυπρίων για την Ελευθερία», Αθήναι 1954.

18. Βασίλη Σφυρόερα «Συμμετοχή Κυπρίων εις Ιώνιον Φάλαγγα του 1821», Πρακτικά του Πρώτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου, τόμος Γ', Νεώτερον τμήμα, Μέρος Α', 1977, σ. 377.

19. Γεώργιος Γεωργής, «Η συμβολή της Κύπρου στους αγώνες και την πρόοδο του έθνους», Έκδοση Εθνικού και Καποδιστριακού Πανεπιστημίου Αθηνών, Σειρά Κυπριακά, τόμος Α', Αθήνα 1989, σ. 73.

19α. Παρασκευά Σαμάρα, «Η Συμβολή της Κύπρου στους απελευθερωτικούς αγώνες του Ελληνικού Έθνους» εφημ. «Αγών», 7 Μαΐου 1992. Επίσης περιοδικό «Τότε», τεύχος 44, Σεπτ. 1993, σ. 60.

20. Αρχείο Εθνικής Βιβλιοθήκης, Αθήνα, Αρχείο Χειρογράφων, Μητρώο των κατά τον Ιερόν Αγώνα Αξιωματικών, 1875, αρ. 508.

21. Αρχείο Εθν. Βιβλ., ό.π., αρ. 995.

22. Αρχείο Εθν. Βιβλ., Νέο Μητρώο των κατά τον Ιερόν Αγώνα Αξιωματικών, αρ. 36.

15	Θεοχάρης Αβραάμ	»
16	Μιχαήλ Αντωνίου Κύπριος	»
17	Νικόλαος Χατζησάββας	»
18	Σταύρος Χατζηαντωνίου	»
19	Αγγελής Κύπριος	»
20	Αναστάσιος Ιωάννου	»
21	Μιχαήλ Μάρκου	»
22	Γερόλυμος Κύπριος	»
23	Νικόλαος Που(σήφης)	»

Οι Κύπριοι στρατιώτες ήσαν πάρα πολλοί. Στη μάχη, συγκεκριμένα, των Αθηνών σκοτώθηκαν, κατά μια πηγή, 100 Κύπριοι.²³ Όμως το θέμα δεν είναι του παρόντος. Αξίζει να τύχει ιδιαίτερης μελέτης.

Σύμφωνα με τα όσα γράφει ο Γάλλος Πρόξενος Mechain τον Ιούλιο του 1829, «η κακή διοικήσεις της Κύπρου από μιάς πενταετίας εξηνάγκασεν εις εκπατρισμόν 20–25.000 των κατοίκων της».²⁴ Αυτό ασφαλώς δεν αποτελεί υπερβολή, διότι άλλη πηγή ανεβάζει όσους φορολογουμένους άνδρες έφυγαν μέχρι το 1829 σε 12.000. Πρόκειται για τον Μ.Γ. Σαλουμίδη, γιο του γραμματέα των φόρων Σαλουμίδη (1830), που γράφει για την Κύπρο: «... Οι πλείστοι εκ του λαού, ότε ήκουσαν ότι οι ενταύθα (εννοεί στην Ελλάδα) Χριστιανοί ηγέρθησαν το 1821 υπέρ ελευθερίας ουδέν άλλο εθήρευον ή πώς λάθρα φυγόντες έλθωσι να συναγωνισθώσι μετ' αυτών και καίτοι όσοι συνελαμβάνοντο φεύγοντες ετιμωρούντο υπό των μωαμεθανών απηνέστατα, κατώρθωσαν όμως άχρι το 1829 να φύγωσι περί τας 12 χιλ. άνδρες, αποδειχθέντες εκ φορολογικών καταλόγων».²⁵

Ο Mechain αναφέρει ότι είδε ο ίδιος Κυπρίους στην Αίγυπτο, Άκρην, Άδα-να, Σμύρνη, Μαγνησία, Σύρο και Μοριά.

Στα αρχεία της Σύρου²⁶ για παράδειγμα από μια πρόχειρη έρευνα εντοπίσα-με στην Ερμούπολη καταγεγραμμένους στα μητρώα το 1821 4 άτομα (Λουκάς Αντώνιος, Νικολαΐδης Γεώργιος, Σάββας Μιχαήλ, Σολομωνίδης Νικόλαος, σ. 205). Το 1823 τρεις (Κατσαντωνάκης Γεώργιος – Χαραλαμπίδης και Παφίτης Χαράλαμπος, σ. 208) και το 1824 έξι (Σολωμός Σολομωνίδης, Σάββας Χριστο-δούλου, Φίλιππος Δημητρίου, Παύλος Ιωάννου, Νικόλαος Μαρκουλλής, Εμμα-νουήλ Δημήτριος).

23. Φάνη Μιχαλοπούλου, «Αγώνες και δίκαια των Κυπρίων», περιοδικό «Νέα Εστία» 1954, τό-μος ΝΣΤ', αρ. 659, σ. 25.

24. Κ.Χρ. Ζ' (1930), σ. 86.

25. Σ.Μ. Σαλουμίδη, Οι ανακαλυφθέντες θησαυροί των Αρχαιοτήτων της Κύπρου, Αθήνησι 1873, σ. 7.

26. Ανδρέα Θ. Δρακάκη, Ιστορία του οικισμού της Ερμούπολης, τόμος Β', 1983.

Επίσης το 1825 εγκαταστάθηκε εκεί ο Γεώργιος Μιχαήλ Βίκης, Δικηγόρος από την Κύπρο. Πρόκειται προφανώς για τον γιο του Μιχαήλ Βίκη, που διέφυγε τις σφαγές του 1821 με τους αδελφούς του Ιωάννη Βίκη και Χριστοφή Βίκη²⁷ και πήγαν αρχικά στη Μασσαλία, όπου ο Μιχαήλ απέθανε.

(Ο Ιωάννης Βίκης εξάλλου υπηρέτησε ως διερμηνέας των Γάλλων κατά την παρουσία τους στην Ελλάδα από το 1828-1834, οπότε και ζήτησε να επιστρέψει στο νησί²⁸). Και βέβαια ο κατάλογος δεν σταματά εδώ.

4. ΟΙ ΦΥΓΑΔΕΣ

Από το φορολογικό κατάστιχο της Αρχιεπισκοπής του 1825 (υπ. αριθ. VI) που αφορά 2 μάλλον χρονιές, καταγράψαμε, όπως ήδη αναφέρθηκε, 344 φυγάδες και φυσικά ο αριθμός αυτός κατά το 1827, μετά από τις νέες σφαγές του ελληνικού πληθυσμού από τους Τούρκους, θα πρέπει να υπερδιπλασιάστηκε. Στο ίδιο κατάστιχο καταγράψαμε και 30 άτομα από διάφορα χωριά που ετούρκεψαν, οι δύο όμως από αυτούς φαίνεται να ετούρκεψαν την προηγούμενη μάλλον χρονιά.

Βέβαια όλος αυτός ο πληθυσμός που εγκατέλειπε το νησί δεν έφευγε ελεύθερα αλλά δραπετεύε. Η έξοδος από το νησί χωρίς άδεια και εγγυητές ήταν παράνομη και όποιοι συλλαμβάνονταν επ' αυτοφώρω να φεύγουν ετιμωρούντο με θάνατο πάνω στο πλοίο ή απαγχονίζονταν.

Στο κατάστιχο υπ. αρ. VII (1830) της Αρχιεπισκοπής, βρίσκονται καταγεγραμμένα αρκετά τέτοια άτομα που έφευγαν από το νησί με εγγυητές.²⁹ Οι εγγυητές αυτοί ήσαν συνήθως ευυπόληπτοι πολίτες με οικονομική ευχέρεια. Στα ονόματα των εγγυητών των ταξιδιωτών εντοπίζουμε, μεταξύ άλλων, και εκείνα του αρχιμανδρίτη Κιτίου, του Χ' Σπύρου Απέγίτου, του Χ' Θεόδοτου, γραμματικού Λεμεσού, του Κυπραήλ, του αρχιμανδρίτη Αγίου Πάφου κ.ά.

Όσον αφορά τις τιμωρίες ο Γάλλος πρόξενος αναφέρει³⁰ το 1829 ότι στις 15 Ιουλίου θανατώθηκαν στη Λευκωσία 14 άτομα που προσπάθησαν να περάσουν στην Ταρσό. Παρ' όλα αυτά *«όλοι δηλούσιν, γράφει ο πρόξενος, ότι προτιμώσι τον θάνατον ή τον εκπατρισμόν παρά την αθλίαν μοίραν που τους αναμένει εις την πατρίδα τους»*.³¹ Την ίδια χρονιά τα Τουρκοαιγυπτιακά στρατεύματα του

27. Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 102.

28. Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 97 και Κ. Χρ. Α' (1923), σ. 101.

29. Ίδρυμα Αρχιεπισκόπου Μακαρίου, κατάστιχο VII 1830, σ. 27.

30. Ν. Κυριαζή, «Εκπατρισμός και περιπέτεια των Κυπρίων», Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 85-86. Έγγραφο προς τον Γάλλο πρέσβη στην Κωνσταντινούπολη από τον πρόξενο της Γαλλίας στη Λάρνακα, 17 Ιουλίου 1829.

31. Ν. Κυριαζή, ό.π., Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 85, 17 Ιουλ. 1829.

«Μουχασίλη» αποσύρονται από το νησί³² και μετά από μια σύντομη επάνοδο άλλων στρατευμάτων στα 1830³³ φεύγουν οριστικά και ησυχάζει από αυτούς ο λαός. Η κατοδιοίκηση όμως εξακολουθεί.

Από το κατάστιχο της αρχιεπισκοπής του 1830 (V), που είναι ελλιπές, καταγράψαμε 341 περιπτώσεις φυγάδων. Ο αριθμός αναμφίβολα θα ήταν πολύ μεγαλύτερος, όπως ήδη αναφέρθηκε. [Στο ίδιο κατάστιχο συναντούμε και 27 Έλληνες υπηκόους καθώς και 5 φερμανλήδες (άλλως Βερατιούχους) που λόγω του προνομίου αυτού δεν εφορολογούνταν].

Φαίνεται όμως ότι η κατάσταση με τη μετανάστευση είχε φτάσει στο απροχώρητο, γιατί ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος, μετά από έγκριση του Διοικητού Κύπρου (προφανώς του Ali Ruki efendi), καλεί (6 Μαρτίου 1830) σε επαναπατρισμό, με υποσχέσεις μάλιστα φορολογικών ελαφρύνσεων,³⁴ όλους όσους είχαν εγκαταλείψει το νησί. Τούτη όμως η ενέργεια, σύμφωνα με προξενική αναφορά, δεν μπόρεσε να ανακόψει το κύμα του εκπατρισμού, αφού σε αναφορά³⁵ του ο Γάλλος πρόξενος (ημερομηνίας 12 Ιουνίου 1830) εντοπίζει πως οι κάτοικοι ήσαν μόνο 60.000, επειδή είχαν μειωθεί από το 1821 μέχρι το 1830 κατά 30.000. Το ρεύμα μάλιστα της μετανάστευσης των Ελλήνων της Κύπρου συνέχισε να αυξάνεται³⁶ και την επόμενη χρονιά.

5. Η ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ

Είναι φανερό πως ήταν δύσκολο πια να δεχθούν οι φυγάδες το ραγιαλίκι (ρεαγιάς σημαίνει στα τούρκικα πρόβατο για άρμεγμα, αντικείμενο). Από την άλλη πλευρά η ελληνική κυβέρνηση αντάμειβε όσους έλαβαν μέρος στην Ελληνική Επανάσταση θεωρώντας τους ως Έλληνες πολίτες και παραχωρώντας τους Ελληνικά διαβατήρια. Πολλοί από αυτούς επέστρεφαν στο νησί και δεν αποδέχονταν καμιά φορολογία. Με τα διαβατήρια αυτά οι Κύπριοι απολάμβαναν σύμφωνα με το άρθρο της Συνθήκης του Λονδίνου περί Αμνηστίας και δικαιώματος μετανάστευσης, απουσία Ελληνικού προξενείου, την προστασία των 3 προστάτιδων Δυνάμεων Αγγλίας – Γαλλίας – Ρωσίας και δεν εθεωρούντο πλέον ραγιάδες.

Βέβαια, διαβατήριο έπαιρναν κατόπιν αιτήσεως στη Δημοτική Αρχή εντός της οποίας τα όρια κατοικούσαν μετά την επανάσταση. Ο φάκελος του Α.Υ.Ε. υπ. αρ. 74/1 του 1831 περιλαμβάνει αρκετές τέτοιες αιτήσεις.

32. «Χρονικόν της Λύσης», Κ. Χρ. Η' (1931), σ. 86.

33. Ν. Κυριαζή, «Δάνεια των Θρόνων δια την Κύπρον», Κ. Χρ. Ζ' (1930), σ. 150, έγγραφο Γάλλου Προξένου, 29 Ιαν. 1830.

34. Ν. Κυριαζή, «Διακυβέρνησις της Κύπρου», Κ. Χρ. Γ' (1934), σ. 126.

35. Ν. Κυριαζή, «Δάνεια των Θρόνων», ό.π., σ. 150.

36. Ν. Κυριαζή, ό.π., σ. 151.

Μεταξύ αυτών σημαντική θεωρούμε ότι είναι και αυτή του Κυπριανού Θησέως, αδελφού των προαναφερθέντων Θησέων, ημερομηνίας 3/4/1831 (βλ. Πίν. 1) που διαλαμβάνει τα κάτωθι:

Προς την επί των εξωτερικών Γραμματείαν

*Ο υποφαινόμενος Έλλην το γένος, την πατρίδα / Κύπριος και πάροικος
εις την ελευθέραν Ελλάδα από την / Ύναρξιν του Ιερού της πατρίδος
αγώνος μέχρι της σήμερον / επειδή και κατ' αυτές (υποθέσεις μας ιδιαί-
τεραι με προσκαλούν / ν' ακολουθήσω εν ταξείδιον δια Κωνσταντινού-
πολιν, διά τούτο / παρακαλώ την Γραμματείαν ταύτην δια της παρούσης
μου, να με / εφοδιάση με το ανήκον Ελληνικόν διαβατήριον. / Εγγυητάς
μου δε περί τούτου δίδωμι προ πάντων την διαγωγήν / μου, τα προς την
πατρίδα αισθήματά μου και τας υπέρ / αυτής θυσίας μου και ικετεύω δια
το προσήκον σέβας./*

Εν Ναυπλίω τη 3η Απριλίου 1831

*Ο πατριώτης
Κυπριανός Θησεύς*

Υπενθυμίζουμε πάντως ότι οι αιτήσεις για απόκτηση διαβατηρίου δεν ήταν μόνο ατομικές αλλά και ομαδικές. Εντοπίζεται για παράδειγμα αυτή των 16 ατόμων του Ναχιέ Ναυπλίας, την οποία υποβάλλουν κατά την 1η Σεπτεμβρίου 1831, 16 Κύπριοι ευρισκόμενοι στην Ελλάδα από το 1825, ζητώντας διαβατήρια για να μπορέσουν να ταξιδεύσουν στην Κύπρο προς διεκπεραίωση των εργασιών τους. Διαβάζουμε τα ονόματα:

Παρασκευάς Γεωργίου, Χ' Σταυρής (sic) Γεωργίου, Σολομός Μάρκον (ναύτης), Γεώργιος Ντζιωρτζή, Παναγής Ιωάννου, Χριστόδουλος Χριστοφίλη, Μάρκος Χ' Λοΐζου, Χριστοφής Χατζηλοΐζου, Χριστοφής Πιερή, Χαράλαμπος Γεωργίου, Ζήσιμος Ιωάννου, Πάκομος Αντώνης, Ιωάννης Μιχαήλ (στρατιώτης), Νικολός (sic), Πάννης Χαραλάμπους, Χατζηπαναγής Κάκκουρας.

Οι δύο από αυτούς, μάλιστα, αν δεν πρόκειται για συνωνυμία, είναι και εγγραμμένοι ως αγωνιστές στο μητρώο της Εθνικής Βιβλιοθήκης, ο ένας ως ναύτης και ο άλλος ως στρατιώτης, κάτοικος Χαλκίδας.

Τα ονόματα των πρώτων Ελλήνων υπηκόων, οι οποίοι έφθασαν στο νησί το 1830-31, εντοπίζονται, όπως ήδη αναφέρθηκε πριν, στο υπ' αρ. V (1830) φορολογικό κατάστιχο της Αρχιεπισκοπής και μεταφέρονται στον πιο κάτω πίνακα:

ΠΙΝΑΚΑΣ 2. ΕΛΛΗΝΕΣ ΥΠΗΚΟΟΙ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΦΟΡΟΛΟΓΙΚΟ
ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ V ΤΟΥ 1830 ΤΗΣ ΑΡΧΙΕΠΙΣΚΟΠΗΣ

Χώρος διαμονής	Ονοματεπώνυμο	Υπηκοότητα	Φορολ. γρ.	Άλλα δεδομένα
Α. Καζάς Πάφου σ. 54 Άγιος Κενδέας	Παννής Παπα Αντωνίου Γερμανού	Έλλην	23	
Β. Καζάς Κυρήνιας σ. 137 Αγριδάκιν σ. 139 Καζάφανι	Παννάκης Χ* Ανδρονίκου Παννής Χριστοφή	Έλλην Έλλην	41 50	
Γ. Καζάς Μεσαορίας σ. 166 Γαστριά σ. 168 Λιμνιά σ. 172 Αγ. Νικόλαος σ. 174 Αχερίτου	Φίλιππος Χριστοδούλου Αντώνιος Χ' Γεωργίου Παπα Χαράλαμπος Οικονόμου Ανδρέας Τσαγκάρη Χριστοφής Καστραλή Κυπραήλ Μιχαήλ Αναστάσιος Χ'' Ιωάννη Πακουμής Ιω.	Έλλην » » » » » » »	42 14 122 103 20 67 60 65	18 Ιουλ. 1831
Δ. Ενορία Λ/σίας σ. 179	Φίλιππος Μαρίκκας Λογίζος Χ'' Αντωνίου, Πελεκάνου	» »	22 24	
Χρυσοπολιτίσης (σελ. 1) Σκάλα (σελ. 2) Σκάλα (σελ. 3) Σκάλα (σελ. 4)	Παντελής Αραπατζής Χ'' Μιχαήλ Χ'' Χριστοφή Παντελής Σαφούρης Μιχαήλ Σωτήρη Ράπτη Χριστοφής αδελφός Ζωγράφου Χριστοφής Χ'' Γεωργίου Μηνά Θεοδοσίος Δημήτρη (sic) Ηλιασής Σκεντέργιανος Τζουβάνης δούλος (μποτού;) Γεώργιος Κουπαρίδη Γεώργιος Ττελλήνας Χριστοδ. Πέτρου Οικονομίδης Γεωργάκης Ν. Σκεντέργιανου Κυριάκος Σκεντέργιανος	Έλλην » » » » » » » » » » » »	45 85 40 48 36 38 25 40 18 15 15 17 18 30	18 Ιουλ. 1831

Φαίνεται όμως ότι μόλις οι πρώτοι κύπριοι «Έλληνες υπήκοοι» κατέφθασαν στο νησί το 1831, (μετά από τις Διεθνείς Συνθήκες), αρκετοί άλλοι Κύπριοι σκέφτηκαν να μιμηθούν το παράδειγμά τους για να εξασφαλίσουν αφορολογησία και να σωθούν από τα δεινά του ραγιά. Τέτοια άτομα υποθέτω θα είχε το πλοίο που ήταν – όπως γράφει ο Γάλλος πρόξενος – πλήρες Ελλήνων φυγάδων. Το πλοίο αυτό το συνάντησε στις αρχές Αυγούστου 1831 στα ανοιχτά της Ρόδου ο Καπετάν Πασάς (αρχιναύαρχος του στόλου). Όταν δε τους ρώτησε γιατί μεταναστεύουν, του απάντησαν ότι το κάνουν λόγω της δυσβάστακτης και αυθαίρετης φορολογίας. Κι επειδή τούτο είχε άμεσο αντίκτυπο στα οικονομικά της Υψηλής Πύλης, ο καπουδάν Πασάς ξεκίνησε διερεύνηση του θέματος με απεσταλμένο του στην Κύπρο.³⁷

6. ΔΥΣΚΟΛΙΕΣ ΣΤΗΝ ΑΠΟΚΤΗΣΗ ΚΑΙ ΔΙΑΤΗΡΗΣΗ ΤΗΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑΣ

Φαίνεται πως τέτοια τάση φυγής παρατηρήθηκε και σε άλλες Οθωμανικές περιοχές και μάλιστα με στόχο την απόκτηση Ελληνικής υπηκοότητας, είτε λόγω έρωτος ελευθερίας είτε για απαλλαγή από τα υπερβολικά «δοσίματα» και τη σκληρή συμπεριφορά των διοικητικών οργάνων.

Η διαταγή του Σουλτάνου που στάλθηκε στη συνέχεια και πρόσταζε τον διοικητή της Κύπρου να μην αποδέχεται την Ελληνική υπηκοότητα των Κυπρίων, προφανώς στάλθηκε και αλλού. Είναι όμως η επέμβαση του καπουδάν Πασά που ώθησε το Διοικητή στη σκληρή και απάνθρωπη μεταχείριση των Ελλήνων υπηκόων της Κύπρου.

Σύμφωνα με αναφορά του Γάλλου προξένου (Botu) προς τον Γάλλο πρέσβη Mr de Varennes,³⁸ η διαταγή δεν περιελάμβανε, όπως θα έπρεπε, και το άρθρο 6 του Πρωτοκόλλου του Λονδίνου της 3ης Φεβρουαρίου 1830, κατά το οποίο η Οθωμανική Πύλη έπρεπε να χορηγήσει ενός έτους προθεσμία «εις όσους εκ των Ελλήνων υπηκόων ήθελον επιθυμήσει να εγκαταλείψουν το τουρκικόν έδαφος» για να πουλήσουν τις ιδιοκτησίες τους και να φύγουν ελεύθεροι.³⁹ Έτσι άφηνε περιθώρια καταπίεσης και βανδαλισμού.

Ο Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος, όπως αναφέρουν προξενικές αναφορές και έγγραφα της Αρχιεπισκοπής, θεώρησε καλό να επέμβει, ώστε να αποφευχθούν επαπειλούμενα έκτροπα από τα όργανα της Διοίκησης. Κυκλοφόρησε μάλιστα

37. Ν. Κυριαζή, «Εκπατρισμός και περιπέτεια Κυπρίων», Κ. Χρ. Ζ' (1930), σελ. 87. Αναφορά Γάλλου Προξένου προς τη Γαλλική πρεσβεία εις Κωνσταντινούπολη, 6 Σεπτ. 1831.

38. Ν. Κυριαζή, ό.π., σ. 88-91. Από τυπογραφικό ίσως λάθος το έγγραφο φέρει ημερομηνία 21 Σεπτεμβρίου 1831, τα γεγονότα όμως καθώς και το περιεχόμενο του εγγράφου μας οδηγούν να το θεωρήσουμε ως έγγραφο της 28 Δεκεμβρίου περίπου.

39. Απ. Β. Δασκαλάκη, Κείμενα, πηγαί της Ιστορίας της Ελληνικής Επανάστασεως, τόμος Β', μέρος β' (1827-1832), Αθήναι, 1967, σ. 951.

και σχετική προειδοποιητική επιστολή⁴⁰ (δεν σώζεται η ημερομηνία), στην οποία ενημέρωνε για το γεγονός ότι ο σουλτάνος γνώριζε για την «καθημερινή φυγή εκ της πατρίδος πολλών από τους ρεαγιάδες και η συνελχής αύθις εις αυτήν επιστροφή των με ελληνικά πασαπόρτια ... δια τούτο εξέδωκεν ήδη υψηλήν/διαταγήν του, δια της οποίας διατάττει τον ενδοξότατον Αγά Εφένδην / μας να πάρη από όλους τους τοιούτους πασαπόρτιδες τα πασαπόρτια / και να τους υποχρεώση να πληρώσωσι τα βασιλικά των δοσίματα ... προστάττει τους ταξηλδάριδες και Γραμματείς των καζάδων να βάλωσιν εις έργον του υψηλοτάτου Άνακτος ημών την διαταγή να επάρωσι δολοίως από τους / Έλληνας τα πασαπόρτια και με τρόπον ίλαρον....» να τους εξαναγκάσουν να πληρώσουν το μισό τους.

Προτρέπει λοιπόν ο αρχιεπίσκοπος τους φρονιμοτέρους των χωριών να παραινούν όλους τους πασαπόρτιδες, τους έχοντες δηλαδή ελληνικό διαβατήριο, να πειθαρχήσουν στη διαταγή, για να μην τιμωρηθούν από τη Διοίκηση με πώληση της περιουσίας τους.

Σύμφωνα με αναφορά⁴¹ της 3ης Δεκεμβρίου 1831, την οποίαν απέστειλαν 43 Έλληνες υπήκοοι προς τον πρόξενο της Ρωσίας Κων. Περισιτιάνη, ο Αρχιεπίσκοπος κάλεσε τους Έλληνες υπηκόους της Λευκωσίας στην αρχιεπισκοπή και «επάσχιζε να τους καταπείση να απεκδυθώσιν την Ελληνικήν υπεράσπισιν και να μείνωσιν εις Κύπρον θεωρούμενοι εκ νέου ραγιάδες».

Η επιμονή τους να μην υποταχθούν και η απόφασή τους να εγκαταλείψουν το νησί μόλις διεκπεραιώσουν τις υποθέσεις τους, οδήγησαν τη Διοίκηση στη χρήση βίας, αφού «αρπαζόμενοι με κατασχύνην από τους λυσσώντας μισωτούς δορυφόρους της Διοικήσεως εσύροντο εις τους δρόμους της πόλεως ραπιζόμενοι ανηλεώς. Τινές εξ αυτών εβλήθησαν εις φυλακήν και άλλοι καταφεύγοντες ένθεν κακείθεν δεν δύνανται να ζητήσουν... υπεράσπισιν...».⁴²

Η κυκλοφορία της είδησης αλλά και γενικά η πιεστική συμπεριφορά των ζαπίτηδων και των αρχηγών των χωριών για να καταθέσουν τα διαβατήριά τους, οδήγησε πολλούς Έλληνες υπηκόους να ζητήσουν προστασία στο σπίτι του Γάλλου προξένου.⁴³

Μήνες από τις μεθοδεύσεις της Πύλης της εποχής εκείνης σώζει και το Χρονικόν της Λύσης:

40. Αρχείο Αρχιεπισκοπής, Έγγραφα Πανάρετου 1827-40, βιβλίον Α', έγγο. Δ' 19Α (Σχέδιον αχρονολόγητον), βλ. και μνεία του Λοΐζου Φιλίππου, «Η εκκλησία της Κύπρου επί Τουρκοκρατίας», εν Λευκωσία 1975, σ. 215.

41. Ν. Κυριαζή, «Η προστασία των Ελλήνων της Κύπρου», Κ. Χρ. ΙΓ' (1937), σ. 198, αναφορά 43 Ελλήνων πολιτών προς τον Πρόξενο της Ρωσίας Κων. Περισιτιάνη, ημερομ. 3/12/1831. Βλ. και Η. Luke, «Cyprus under Turks 1571-1878», London, 1921, p. 166-168.

42. Ν. Κυριαζή, ο.π., σ. 198.

43. Ν. Κυριαζή, «Εκπατρισμός...» ό.π., σ. 90, γράφει ο πρόξενος: «εξ άλλον η οικία μου υπερ-επληρώθη Ελλήνων φευγόντων τα χωρία των, όπου ήσαν εκτεθεμμένοι εις κακομεταχείρησιν από τους Ζαπίτας και τους αρχηγούς των χωριών...»

«1831 – Χρόνος Μεσαίος. Εις ετούτον τον χρόνον εκάη το Σαράγιον, και επήγαν πολλοί και εφέραν πασαπόρτια και έγιναν Έλληνες, και εθανάτωσαν τον κυβερνήτην και επατταλέψαν τα πασαπόρτια και τους επήραν μωρίν...»⁴⁴

Ο χρονογράφος μεταφέρει προφανώς την κρατούσα άποψη για τους λόγους που έπαιξαν ρόλο στην υποβάθμιση των ελληνικών διαβατηρίων. Φαίνεται ότι η δολοφονία του κυβερνήτη της Ελλάδας Ιωάννη Καποδίστρια και η αναταραχή που προκλήθηκε στην Ελληνική επικράτεια έδωσε αφορμή ή, μάλλον, επέτεινε τις Τουρκικές αντιδράσεις για την κυκλοφορία των Ελληνικών διαβατηρίων στο οθωμανικό κράτος.

Στο μεταξύ, το θέμα της αυξημένης ζήτησης διαβατηρίων επισημαίνεται και από τον Διοικητή Ναυπλίας Κάτω Ναχαγιέ, Αξιώτη, ο οποίος στο εξής παρενέβαλλε προσκόμματα. Σε σχετικό έγγραφο⁴⁵ αναφέρεται ότι «οι Κύπριοι συρρέουν πανταχόθεν εξ ων πολλοί νεοφάνεις, ίνα εφοδιασθώσι με Ελληνικόν διαβατήριον». Από μελέτη πολλών σχετικών εγγράφων εξάγεται το συμπέρασμα ότι η αυξημένη αυτή ζήτηση προκάλεσε φειδωλή παραχώρηση διαβατηρίων από μέρους της Ελληνικής Κυβερνήσεως⁴⁶ με όρους και κατά προτίμηση στους από πολλά χρόνια εγκατεστημένους εκεί Κυπρίους.* Μετά από τους περιορισμούς αυτούς, οι αιτήσεις μετατρέπονται πια σε εκκλήσεις, ομαδικές ή ατομικές. Χαρακτηριστική είναι η περίπτωση του Κυπρίου Ηλία Γεωργίου, που στις 23 Δεκεμβρίου 1831 απευθύνει την εξής συγκινητική έκκληση (βλ. Πίν. 2):⁴⁷

Εξοχότατε

Ο υποφαινόμενος Κυπραίος διατρίβω σχεδόν / χρόνους πέντε εις την ελευθέραν Ελλάδα, επαγγελλόμενος / τον έμπορον ως εκ της αναφοράς υπ' αρ. 566 αποδειξέως της επαρχιακής Δημογεροντίας της Νήσου Τίνου / αποδεικνύεται η διαγωγή μου, ήδη δε λαβών πληροφορίας εκ της πατρίδος μου, ότι απέθανε η σύζυγος μου / παρετήσασα δύο αρσενικά και εν θηλυκόν τέκνα μου εις / την διάκρισιν του επαράτου οθωμανού φοβούμαι εν / τη απουσία μου να μην ήθελον τα τουρκίσση και τότε η δυστυχία των είναι αθεράπευτος. Όθεν προστρέχω ο δυστυχής / πατήρ δακρυρροών εις το έλεος και ευσπλαχνίαν της / εξοχότητος της παρακαλώ θερμώς να συγκατανεύση / και να λάβη οίκτον δια την οικτράν ταύτην δεινήν περίστασίν μου, να διατάξη, απού ανήκει, να μου δοθή το

44. Χρονικό της Λύσης, Κ. Χρον. Η' (1931), σ. 86.

45. Α.Υ.Ε., φακ. 74/1 Δεκ. 1831 έγγρ. 4515.

46. 3763 διαταγ. 5015.

* Βλέπε το παράρτημα (σελ. 302) με κατάλογο 135 Κυπρίων που απόκτησαν ελληνική υπηκοότητα μέχρι τον Οκτώβριο του έτους 1831· μεταξύ τους εντοπίζονται και 27 στρατιώτες, μόνον από την περιοχή Ναυπλίου, Άργους και Κάτω Ναχαγιέ.

47. ΑΥΕ, φακ. 74/1 1831, έγγρ. 3850.

Βασιλικόν Ἑλληνικόν διαβατήριον της Σ. Κυβερνήσεως, δυνάμει του οποίου ν' απέλθω εις την πατρίδα μου και διασώσω τας αθώας αντάς ψυχάς και μετακομί[ας] ενταύθα δια να συζήσω μετ' αυτών εις ελεύθερον γην, ότι / είναι αδύνατον εις το εξής να κατοικήσω εις την δυστυχισμένην ταύτην νήσον δίδων δι' εγγυητάς της / καλής διαγωγής μου τους Χαράλαμπον Μπιτζακτζήν / συμπατριώτην μου και Στέργιον Νικόλα ιδιοκτήτην.

Εξοχώτατε κάμετε το δι' αγάπην θεού και διά / την ζωή σας να ευκολυνθώ της οδοιπορίας μου ότι / εμποδιζόμενος εξ αυτής βέβαια τα ορφανά τέκνα μου / θέλουν τουρκισθή παρά του αραρηνού.

*Με σέβας βαθύτατον
εν Ναυπλίω
τη 23 Δεκεμβρίου 1831*

*Μετά
ταπεινότητος και ευπειθέστατος
Ηλίας Γεωργίου*

Ενδιαφέρον επίσης παρουσιάζουν οι πιο κάτω ομαδικές αναφορές (βλ. Πίν. 3).⁴⁸

1η Προς την Σεβαστήν Διοικητικήν Επιτροπήν

Επειδή τινές των πατριωτών και συγγενών / μας εκ της Κύπρου, απεφάσισαν ν' απέλθωσι εις / την πατρίδα των (και να) εφοδιασθώσι με ελληνικόν Δια/βατήριον δια τούτο ως πατριώτες τούτων και ως γνω/ρίζοντες καλώς τον βίον αυτών, παρακαλούμεν / θερμώς τον Σεβ. Διοικητικόν Επίτροπον να διατάξη / όπου ανήκον, δια να τους δοθή το τοιούτον διαβα/τήριον ν' απέλθωσι εις την πατρίδα των αφόβως / ως όντως Έλληνες. Είμεθα βέβαιοι ότι δεν θέλετε / παραβλέψει την αίτησίν μας.

Ευσεβάστως

τη 19 Νοεμβρίου 1831 εν Άργει

οι ευπειθείς πολίται

Κυριάκος Κύπριος δεκανέας

Γεώργιος Ελευθερίου απλός στρατιώτης

δια του Γράμματος ευστάθιος

N = ως μη γινώσκοντες γράμματα

2η Σ. Πρόεδρε της Ελλάδος

Οι υποφαινόμενοι δυστυχείς Κύπριοι τολμούμεν δια της / ταπεινής μας να θερμοπαρακαλέσωμεν την υμετέραν εξοχώτητα / ίνα ευαρεστηθή να διατάξη την Σ. Διοίκησιν Ναυπλίας δια να / δώση των υποφαινομένων ενδεεστάτων Κυπρίων Ἑλληνικά / διαβατήρια/

48. ΑΥΕ, 74/1, 1831, εγγρ. 3764 και 3856.

Σ. Πρόεδρε. Ἔχομεν εἰς τὴν Κύπρον υποθέσεις δεινότατ/ας, καὶ αναγκαιότητα, καὶ ἀνεὺ ἐλληνικοῦ διαβατηρίου δὲν / δυνάμεθα νὰ δικαιωθῶμεν παρὰ τῶν οθωμανικῶν Ἀρχῶν /

Οἱ υποφαινόμενοι Σ. Πρόεδρε, ἔχομεν ἀξιοχρέους ἐγγυητάς / ἀλλὰ δὲν ἐξεύρωμεν δια τινὰ αἰτίαν δὲν δίδονται πρὸς τοὺς / δυστυχεῖς Κυπρίους Ἑλληνικά διαβατήρια/.

Διὰ τοῦτο λοιπὸν ὅλοι συνάμμα προστρέχωμεν εἰς / τὰ φιλάνθρωπα, καὶ φιλοδίκαια σπλάγχνα τῆς ἐξοχότητος σας / παρακαλοῦντες, ὅπως οἰκτῶ λάβητε τῶν δυστυχιῶν μας καὶ εὐαρε/στηθῆτε νὰ διατάξετε νὰ μας δοθῶσιν Ἑλλην. διαβατήρια /

Καμφθῆτε, νὰ ζήτε Σ. Πρόεδρε εἰς ταύτην τὴν αἴτησιν / τῶν ὑπὸ τῶν ποδῶν σας ἐξαρτωμένων δυστυχούντων Κυπρίων, οἱ ο/ποῖοι θέλει εἶναι κύρηκες ἀκατάπαυστοι, τῶν ἐργῶν σας, καὶ τῆς / φιλανθρώπου, καὶ φιλοπτώχου ψυχῆς σας/

Δὲν ἐλπίζομεν Σ. Πρόεδρε ν' ἀπορριφθῇ ἡ / μετὰ θερμῶν δακρῶν ἐξαιτουμένη δέησί μας διότι ἡ φιλάν/θρωπος ψυχὴ σας δὲν υποφέρει ν' ἀδικοῦνται οἱ δυστυχεῖς χριστιανοί, καὶ διοικούμενοι παρὰ τοῦ μεγαλονύμου καποδιστριακοῦ γένους /

Εὐέλπιδες τῆς δεήσεως μας, υποσημειούμεθα εὐσεβάστως

Εν Ναυπλίᾳ τῇ 16 Δεκεμβρίου 1831

Αδάμος Τζουβάνης
Χρ. Μιχαήλ
Σταυρινός Βασιλείου
Χριστοφῆς Γεωργίου
Θεοδωρῆς Ἀντωνή
Χριστόδουλος Χαραλάμπους
Χριστοφῆς Φιλίππου
Συμεὼν Χριστοδοῦλου
Ἀναστάσης Μιχαήλ
Πολύδωρος Πακουμῆ
Ελευθέριος Γεωργίου
Γεώργιος ΧατζηΝικόλας
Πάννης Χ. Ελευθέρι
Μιχαήλ Φι[πίνου]
Μινάς Παπαχριστοδοῦλου
Πετρῆς Χ. Ελευθερίου

Ανδρέας Ελευθέρι
Μιχαήλ Αντωνίου
Σάββας Λεοντής
Μιχαήλ Τζουβάνη

δια του γραφέως Ιω: Κ. Βαταβέηλς

Και βέβαια οι καταπιέσεις των Ελλήνων υπηκόων στην Κύπρο, όπως και αλλού, συνεχίστηκαν μέχρι και το τέλος της κατοχής, έτσι ώστε εξ αρχής πολλοί εξαναγκάστηκαν να αποποιηθούν την ελληνική υπηκοότητα. Τέτοια άτομα εντοπίζουμε σε φορολογικό κατάστιχο του 1830⁴⁹ σε σελίδα που αφορά τους νεοφερμένους.

ΠΙΝΑΚΑΣ 3. ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΞΑΝΑΓΙΝΑΝ ΡΑΓΙΑΔΕΣ – ΚΑΤΑΣΤΙΧΟ VII 1830 σελ. 36

Χωριό	Ονοματεπώνυμο	Κατάσταση	Ρετζαπ	Φόρος
Μιλιά Μεσαορίας	Πιερής Τζιοβάνη	Από Έλλην	14	<u>1/30</u>
Άνω Δευτερά	Αντώνιος Νικολή [Τσαντζής]	Από Έλλην	15	<u>1/30</u>
»	Πάννης Αντωνίου	Ομοίως	15	<u>1/30</u>
Άγιος Ανδρόνικος Κυθραίας	Παπαλογίζος Χ" Λουκά	Από Έλλην	19	<u>1/30</u>
Φανερωμένη	Χριστόδουλος Χ" Σάββα Ράπτου	Από Μορρεάν		<u>1/30</u>

Παράλληλα, το φαινόμενο της φυγής θα συνεχισθεί και μετά το 1831, παρά τις προσπάθειες της υψηλής Πύλης να περιορίσει το φαινόμενο προσφέροντας προσωρινή αφορολογησία σε όσους φυγάδες επέστρεφαν.

7. Η ΔΙΑΘΕΣΗ ΓΕΝΙΚΗΣ ΕΓΚΑΤΑΛΕΙΨΗΣ ΤΟΥ ΝΗΣΙΟΥ

Το 1835 φαίνεται ότι ο αριθμός των φυγάδων έφτασε σε πολύ ψηλά επίπεδα, αφού το φαινόμενο το εντοπίζει και ο υποπρόξενος Ρόδου Σκαραμαγκάς, ο οποίος γράφει προς την Προξενική Αρχή του (Θ. Ξένον), ότι τον προβληματίζει πολύ η τάση και ο όγκος φυγής των Κυπρίων σε σχέση με άλλες περιοχές (που

49. Ίδρυμα Αρχ. Μακαρίου Γ'.

οφείλεται και στην ανομβρία) και οι οποίοι θέλουν να κατευθύνθούν κυρίως προς την Ελλάδα. Επιθυμώντας προφανώς να ενισχύσει το αίτημα των Κυπρίων, θεωρεί ότι η αποδοχή της παρουσίας αυτών των ανθρώπων στην Ελλάδα, εργαζόμενων ως γεωργών, ποιμένων, τεχνιτών αλλά και στο στρατό, θα ήταν καλή ενέργεια από πλευράς Ελληνικής κυβέρνησης. Θεωρεί επίσης ότι λόγω της οικονομικής τους δυσχέρειας, που συνεπάγεται και την άρνηση των πλοιάρχων να τους δεχτούν στο καράβι τους, θα ήταν «καλόν να ευκολυνθή η μετάβασις τούτων παρὰ της Β. Κυβερνήσεως». ⁵⁰

Το αίτημα θα παραμείνει ανεκπλήρωτο μέχρι και το 1838 οπότεν σύμφωνα με το Νεοκλή Κυριαζή ⁵¹ οι Κύπριοι θα υποβάλουν αίτηση ομαδικής εγκατάστασης στην Ελλάδα. Ο Γάλλος Πρόξενος Reybaud μας πληροφορεί εξάλλου ότι από τις αρχές του έτους ως τον Ιούλιο του 1838 μεταναστεύουν 4-5 χιλιάδες άτομα, κατά το πλείστο γεωργοί, λόγω της σιτοδείας των δύο τελευταίων χρόνων. Επισημαίνει μάλιστα πως ο αριθμός θα ήταν διπλάσιος ή τριπλάσιος, εάν δεν συγκρατούντο από την ελπίδα βελτίωσης της κατάστασης, αφού ανέμεναν κάποια αντιπροσωπεία που έστειλαν γι' αυτό το σκοπό στην Κωνσταντινούπολη (με Αρχιερείς και Προύχοντες). ⁵²

Η Τουρκική διοίκηση στο μεταξύ αντιλαμβανόμενη ότι η συρροή Ελλήνων υπηκόων θα μείωνε τις φορολογικές της απολαβές, αρχίζει να προβάλλει προσκόμματα, μη αναγνωρίζοντας τα άτομα αυτά, επειδή τα θεωρούσε ραγιάδες μια και γεννήθηκαν στο νησί. Εξανάγκασε μάλιστα τον Αρχιεπίσκοπο να τους πιέσει να απεκδυθούν την Ελληνική υπηκοότητα.

Τούτο συνεχίζεται μέχρι και την έλευση του πρώτου Έλληνα προξένου Δημήτριου Μαργαρίτη, οπότε η αμφισβήτηση από τη Διοίκηση εντείνεται και ο Κυβερνήτης σκληραίνει τη στάση με σκοπό να αναχαιτίσει τις τυχόν αξιώσεις από πλευράς Ελλήνων υπηκόων, που θα προβάλλονταν λόγω παρουσίας Έλληнос προξένου.

Το αποτέλεσμα είναι ο Δ. Μαργαρίτης να έχει στα χέρια του στα 1846 ένα μικρό μόνο κατάλογο 100 Ελλήνων υπηκόων, ⁵³ διότι η μεγάλη πλειοψηφία είχαν εξαναγκαστεί μέχρι τότε να αποποιηθούν την Ελληνική τους υπηκοότητα και να ξαναγίνουν ραγιάδες.

Είναι γεγονός ότι το 1838 είχαμε πάλι έξαρση του φαινομένου του εκπατρισμού. Τον Μάρτιο, μάλιστα ⁵⁴ συνελήφθη μια Ελληνική γολέτα στο λιμάνι της Λεμεσού με επιβάτες Τούρκους και Χριστιανούς χωρικούς που σκόπευαν να μετα-

50. ΑΥΕ, 1835, 36/9 Προξενικά Ρόδου, εγγρ. 57, 29 Μαρτίου 1835.

51. Κυρ. Χρ. ΙΓ' (1937), σ. 197.

52. Ν. Κυριαζή, «Διακυβέρνησις της Κύπρου, Οι Σατράπαι αυτής», Κ. Χρ. Θ' (1933), σ. 76 και 88.

53. Κ. Χρ. Η' (1931), σ. 237, 19 Ιουλ. 1846.

54. Κ. Χρ. Γ' (1934), σ. 33, 23 Μαρτίου 1838. Πιο συγκεκριμένα βλ. Κ. Χρ. Α' (1923), σ. 21-22, 8 Μαρτίου 1838 Αρχιεπίσκοπος Πανάρετος προς Διοικητήν Κύπρου.

ναστεύσουν – όπως είπαν – στην Καραμανία, επειδή περιήλθαν σε ανάγκη από τη φτώχεια και από άλλους λόγους («δια την επικρατήσασαν εις τούτο το έτος εις την νήσον πείναν, εξ αιτίας της πέρισυ συμβάσης ανομβρίας...»).

Επειδή τούτο προσανατολίζει τον ερευνητή στα σχετικά με την ομαδική φυγή που αναφέρει ο Κυριαζής, μετά από έρευνα, εντοπίσθηκε έγγραφο (11/20 Μαΐου 1838 αρ. 1665), του Γραμματέα της Ελληνικής Επικράτειας, δηλ. υπουργού Εξωτερικών Κ. Ζωγράφου, του οποίου το περιεχόμενο μάλλον έχει σχέση με την υπόθεση Μετανάστευσης Κυπρίων κατά το 1838 (βλ. Πίν. 4).

Το έγγραφο αποτελεί απάντηση προς την υπ' αριθ. 751, 15/27 Απριλίου 1838 αναφορά του υποπρόξενου Ρόδου μέσω του προξένου Σμύρνης, Θ. Ξένου, (ανάλογη με εκείνη της 29/3/1835 που σχολιάστηκε πιο πριν). Με την αναφορά εκείνη ο υποπρόξενος ζητούσε να μεταφερθούν στην Ελλάδα, με τη φροντίδα της Ελληνικής Κυβέρνησης, Κύπριοι που ήθελαν να μεταναστεύσουν. Η απάντηση του Κ. Ζωγράφου είναι αρνητική, επειδή, όπως γράφει, μια τέτοια ενέργεια από την Ελληνική Κυβέρνηση θα προκαλέσει την Υ. Πύλη: «*Η Ελληνική κυβέρνηση δεν δύναται χωρίς / να δώση βαρείας υποψίας και αιτίας δυσαρεσκείας εις την Πόρταν να λάβη οποιονδήποτε / ενεργητικόν και προφανές μέτρον /...*». Εντοπίζει μάλιστα ότι, αν οι Κύπριοι επιθυμούν πραγματικά να μεταναστεύσουν στην Ελλάδα, «*θέλουν εύρει πάντως τα μέσα του να πραγματο/ποιήσωσιν ταύτην [και κατά μικρόν] την / μεταφοράν χωρίς ούτε εαντούς δια της / μεσολαβήσεως της Ελλην. Κυβερνήσεως καιρίως / να βλάψωσι, ουδέ την Κυβέρνησιν να φέρωσι / εις διαφοράν [δι ης] δυσαρέσκειαν μετά της / Πόρτας*».⁵⁵

Παρά τη συγκαλυμμένη άρνηση του Κ. Ζωγράφου, ο οποίος είναι γνωστό ότι είχε ως άξονα της πολιτικής του τη βελτίωση των σχέσεων Ελλάδος – Τουρκίας,⁵⁶ οι Κύπριοι εξακολουθούν να εγκαταλείπουν το νησί σε μικρούς αριθμούς και κατά διαστήματα. Σύμφωνα με τον Γάλλο πρόξενο «*καθ' εκάστην ημέραν επιβιβάζονται λαθραίως εις διάφορα σημεία της ακτής*».⁵⁷

Μέχρι μάλιστα τον Ιούνιο του 1841 ο αριθμός των φυγάδων ανήλθε στους 1000. Φυσικά ο μεγάλος όγκος των φυγάδων δεν εγκαταλείπει το νησί με στόχο τη μόνιμη εγκατάσταση κάπου στα παράλια των γύρω περιοχών. Συνήθως οι φυγάδες άφηναν πίσω την οικογένειά τους, έχοντας πάντα την πρόθεση να επι-

55. Α.Υ.Ε., 1838, 45/1,2 Μεταναστεύσεις Ελλήνων Εξωτερικού. Απάντηση του Κ. Ζωγράφου προς τον Πρόξενο Σμύρνης Θ. Ξένου, αρ. 1665.

56. Βλ. γενικά Τάσου Δουριά «Ιστορία της νεωτέρας Ελλάδος, από την επανάσταση του 1821 ως το κίνημα του Γουδιού (1909)», Αθήνα, 1974, σ. 270/ Ι.Ε.Ε., τόμος Γ', σ. 80/Επαμεινώνδας Κυριακίδης «Ιστορία του Σύγχρονου Έλληνισμού», ανατύπωση, Αθήνα 1972, τόμος Α', σ. 438, 427, Καρολίδης Π., Σύγχρονος Ιστορία των Ελλήνων και των λοιπών λαών της Ανατολής από το 1821 μέχρι το 1921, τόμος Β', Αθήνα, 1922, σ. 266, Σφυρόερας Βασίλης, «Ιστορία της Νεωτέρας Ελλάδος. Η περίοδος της βασιλείας του Όθωνος. Πανεπιστημιακές παραδόσεις, Αθήνα 1978, σ. 57.

57. Ν. Κυριαζή, «Η Διακυβέρνησις της Κύπρου, Οι σατράπαι αυτής», Κ. Χρ. Θ' (1933), σ. 94.

στρέψουν, αν και όταν οι συνθήκες θα γίνονταν ευνοϊκότερες. Τέτοιες συνθήκες ήταν, λόγου χάριν, η έλευση ενός δίκαιου Διοικητή (η θητεία των Τούρκων διοικητών στο νησί, τον 19ο αιώνα, ήταν ετήσια) ή κάποιες εξαγγελίες για φορολογικές ελαφρύνσεις.

8. Η ΕΛΛΗΝΙΚΗ ΥΠΗΚΟΟΤΗΤΑ ΩΣ ΣΥΝΕΧΕΣ ΠΡΟΒΛΗΜΑ

Στο μεταξύ εξακολουθούν να δίδονται διαβατήρια σε Κύπριους από χρόνια εγκατεστημένους στην Ελλάδα. Έχουμε, για παράδειγμα, την περίπτωση του Νικολάου Θεοφανίδη, που μετανάστευσε από την Κύπρο στα 1836 και στις 20 Μαΐου 1849 ζητά να προμηθευθεί διαβατήριο και να μεταβεί στην Κύπρο. Στις σχετικές καταστάσεις με τα ονόματα των αιτητών, είναι ενδιαφέρον να εντοπισθεί εδώ ότι πέρα από το ονοματεπώνυμο βρίσκει πια ο ερευνητής και την περιγραφή⁵⁸ του ατόμου.

Πρόβλημα είχαν επίσης και όλοι όσοι απέκτησαν την Ελληνική υπηκοότητα και επέστρεψαν στο νησί ελπίζοντας στην προστασία κάποιου προξένου ξένης δύναμης. Η συνεχής καταπίεση και η εχθρική στάση της οθωμανικής διοίκησης ώθησε τελικά τους πλείστους από αυτούς είτε να εγκαταλείψουν το νησί είτε να αποποιηθούν την Ελληνική υπηκοότητά τους.⁵⁹

Η παρουσία του Ελληνικού Προξενείου, παρά την καθυστέρηση εγκατάστασής του στην Κύπρο, και οι ενέργειες του πρώτου Προξένου Δημήτρη Μαρ-

58. Ως δείγμα παρατίθεται και η περίπτωση του Αθανάσιου Σακελάριου, που έφθασε στην Κύπρο το 1849, και είναι γνωστή η καρποφόρα συγγραφική του δράση σχετικά με την Κύπρο. Α.Υ.Ε., 1849, 74/1 Διαβατήρια εκδοθέντα υπό Νομαρχίας Αττικής και Βοιωτίας. Αντίγραφον του βιβλίου της εκδόσεως Εξωτερικών Ελληνικών Διαβατηρίων της 1ης τριμηνίας του 1849 έτους.

Αρ. 466

Ημερ.	Αρ. Διαβατ.	Ονοματεπώνυμο	Ηλ.	Διαμονή	Δήμος		Ανάστημα	Τρίχες	Μάτια	Μύτη	Στόμα	Διεύθυνση
Αυγ. 19	16111	Αθ. Α. Σακελάριος	25	Αθήνα	Πάτριος	Διδάσκαλος	Υψηλός	Καστανός	Καστανά	μέτρια	μέτριο	Κύπρος

59. Σε αναφορά του Προξένου Δημήτρη Μαργαρίτη, (Κ. Χρ. Η' (1931), σ. 237, ημερομ. 19/31 Ιουλίου 1846 προς την Ελλην. Πρεσβεία Κωνσταντινούπολης και Προξένον Σμύρνης) εντοπίζονται τα εξής: «Οι ενταύθα υπήκοοι Έλληνες είναι ολιγάριθμοι, μόλις επαριθμούνται καθ' όλην την νήσον εκατόν άτομα. Ήτο πολύ περισσότεροι, αλλ' η έλλειψις της ελληνικής προστασίας τους υπεχρέωσε να επιστρέψουν πάλιν υπό την Οθωμανικήν κυριαρχίαν. Πολλοί εξ αυτών είναι αρχαίοι στρατιώται, φέρουν πληγάς και αφέσεις τακτικές, αλλά κατά δυστυχίαν προ πολλών ετών πληρώνουν χαράτζι, διότι εγκατεστάθησαν εις τον τόπον νυμφευθέντες. Τους τοιούτους θέλω υπερασπισθή κατά τας οποίας έλαβον οδηγίας, όπου δύναμαι». Γενικά για τα προβλήματα της υπηκοότητας βλ. Γεώργιου Γεωργή, «Η πρώτη μακροχρόνια Ελληνοτουρκική Διένεξη», Αθήνα, 1996.

γαρίτη από το 1846 και εξής, έδωσαν την ευκαιρία σε κάποιους από αυτούς να ξαναδιεκδικήσουν την Ελληνική υπηκοότητα.

Εντοπίζουμε δύο τέτοιες περιπτώσεις. Η πρώτη του Κοσμά Ιωάννου Δάνου και η άλλη του Χαράλαμπου Λοΐζου, που το 1849 αποφασίζουν να ξαναπάρουν την Ελληνική υπηκοότητα (την οποία είχαν αποποιηθεί στο παρελθόν) και ορκίστηκαν σύμφωνα με τον Ελληνικό νόμο ξανά.⁶⁰

Ο αναπληρωτής πρόξενος Μ. Μαργαρίτης (αδελφός του Προξένου Δ. Μαργαρίτη) αναφέρει ότι οι ανωτέρω ήσαν οι πρώτοι που ξανααιτούνται την Ελληνική υπηκοότητα και ότι *«επερμιένοντο να παρουσιασθώσι εις το προξενείο τούτο και άλλοι διαμένοντες εις τα ενδότερα της νήσου»*.⁶¹

Η παντελής απουσία κοινωνικής μέριμνας, πέρα από τη ρουτίνα της καταπίεσης, είναι ένας επί πλέον λόγος εγκατάλειψης του νησιού από τους κατοίκους του, κατά το 1852. Ο Άγγλος πρόξενος (Antonio Palma) αναφέρει στον Διοικητή Κύπρου Hettem Pascia πως τον επισκέφθηκαν άνω των 100 ραγιάδων Μεσαορίας, οι οποίοι του παραπονέθηκαν ότι λόγω της χαμηλής παραγωγής εξημιώθησαν πάρα πολύ και ότι η Διοίκηση αρνήθηκε να τους βοηθήσει. Έτσι, αφού στερούνται και αδυνατούν να πληρώσουν την περυσινή ζημιά, δήλωσαν αποφασισμένοι να εγκαταλείψουν τα υποστατικά και τα προϊόντα τους και *«να αναχωρήσωσι μακράν της Νήσου»* (βλ. Πίν. 5).⁶²

Το 1854⁶³ λόγω διακοπής των πολιτικών σχέσεων Ελλάδος Τουρκίας, διατάζονται οι Έλληνες υπήκοοι να εγκαταλείψουν το νησί εντός δεκαπενθημέρου. Η προθεσμία εξέπνευσε στις 4 Μαΐου και έπρεπε ή να γίνουν ραγιάδες ή να μείνουν κλεισμένοι στο φρούριο Λάρνακας μέχρι να δοθεί ευκαιρία να «βαρκαριστούν». Γνωρίζουμε ότι αυτό πραγματοποιήθηκε και αρκετοί αναχώρησαν. Σε έγγραφο της 14ης Απριλίου 1854⁶⁴ εκφράζονται ευχαριστίες στον πλοίαρχον Μυλωνά, για τη φιλεθνική διαγωγή του να δεχθεί δωρεάν στο πλοίο του με μεγάλη προθυμία Έλληνες υπηκόους για μεταφορά στην Ελλάδα.

Η συμμετοχή τώρα των Κυπρίων στα κοινά της Ελλάδος είναι έντονη. Θα

60. ΑΥΕ, 49/1, αρ. 3, 28 Ιανουαρίου 1849, Περί ορκοδοσίας, εγγρ. υπ. αρ. 89, 90, 103.

61. ΑΥΕ, 1849 99/1 αρ. 3 28/1/1849, αρ. 3 και συνημμένα αρ. 90 και 103. Χάριν της ιστορίας παρτίθεται πιο κάτω ο όρκος του Έλληνος πολίτου, τον οποίο έδιδε ο ενδιαφερόμενος, σύμφωνα με το άρθρο 4, του από 30 Απριλίου 1846 εκδοθέντος νόμου: *«Ορκίζομαι να φυλάττω πίστιν εις την πατρίδα και τον βασιλέα, υπακοήν εις το Σύνταγμα και τους Νόμους του Βασιλέως και να εκπληρώ εν συνεδίῳ τα του πολίτου καθήκοντα»*.

62. Αρχείο Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία, Βρετανικό Προξενείο, κατάστιχο Ι, 1850-53. Copia lettre Αρχ. 63, σ. 197, Νο. 149, 14 Ιουνίου 1852, (πρόκειται για άτομα που φαίνεται να υπενόμισαν τους φόρους. Λόγω όμως της κακής παραγωγής δεν μπόρεσαν να πάρουν τα λεφτά που όφειλαν να πληρώσουν στη διοίκηση για την υπενόμηση).

63. Κ. Χρ. ΙΓ' (1937), σ. 222, εγγρ. 4 Μαΐου 1854.

64. Ν. Κυριαζή, «Το Προξενείον της Ελλάδος εν Κύπρω» Κ. Χρ., Η' (1931), σ. 269, βλέπε σχόλια του Ν. Κυριαζή σημείωση Ι.

συναντήσει κάποιος προξένους, όπως ο Δημήτρης Φραγκούδης (29/9/1841) στη Ζάκυνθο, στη Σμύρνη τον Ι.Γ. Γεωργιάδη (Γ. Ακάμα ή Πετσοπούλη⁶⁵), Ιεράρχες ή ακόμα και Δημογέροντες, όπως ο Ζάνης Τζωνής Κυπριώτης Δημογέρ. στη Σύρο,⁶⁶ Αξιωματικούς του στρατού (Λαπαθιώτης) κ.λπ. Κάποιοι παρευρίσκονται εκεί για σπουδές.

Αναφέρουμε ακόμα την περίπτωση του Γεώργιου Ι. Κυπιάδη^{66α} γνωστού σε όλους μετέπειτα συγγραφέα,⁶⁷ ο οποίος το 1855, ενώ βρισκόταν για σπουδές στην Αθήνα, τις εγκαταλείπει αιφνιδίως για να καταταχθεί ως ακροβολιστής στον Ελληνικό στρατό. Ο πατέρας του όμως Παννής Σταυρή *Κίτη*, ράπτης από τη Λάρνακα, φαίνεται ότι είχε αντιρρήσεις και απήτησε με αναφορές του τον γιο του από τις αρχές ως ανήλικος⁶⁸ (όπως πράγματι ήταν). Μετά την αλληλογραφία αυτή ο εμπορούμενος από εθνικά αισθήματα Κυπιάδης απελύθη και προφανώς συνέχισε τις σπουδές του. Αξίζει να σημειώσουμε ότι στα 1854 ο Γ.Ι. Κυπιάδης εξέδωσε στην Αλεξάνδρεια «επαναστατικά» ποιήματα σε βιβλίο, του οποίου το περιεχόμενο προκάλεσε αναστάτωση στην Κύπρο, με αποτέλεσμα να κατασχεθεί από τις αρχές.⁶⁹

Από αναφορά μιας ομάδας Ελλήνων υπηκόων μαθαίνουμε ότι την περίοδο του Κριμαϊκού πολέμου και μετά από αυτόν (1857) η πίεση έφτανε στον έσχατο βαθμό, αφού οι οθωμανοί στρατιώτες έμπαιναν στα σπίτια, τους εκακοποιούσαν ζητώντας φόρους, αναγκάζοντάς τους να εγκαταλείψουν τα χωριά τους και να προσφύγουν στον Υ/πρόξενο της Ελλάδας. «...και ότι έτεροί τινες ήρχισαν να παραιτούνται της τοσοούτον / εξευτελεισθείσης Ελλ. Εθνικότητος, ένθα περιφρονήσεις, βαρείας ποινάς εναντίον της συνηθείας των ενταύθα / προξενείων, και ελαχίστην υπεράσπισην ευρίσκουσιν».⁷⁰

65. ΑΥΕ 1844 39/1.

66. ΑΥΕ 74/1 1831.

66α. Ο πατέρας του Γεώργιου Ι. Κυπιάδη ήταν Λαρνακέας και ονομαζόταν *Παννάκος Κύπη*. Στο φορολογικό κατάστιχο VI του 1825 μάλιστα, φέρεται ως «*Παννής Σταυρή Κίτη*» (με ι) (βλ. σ. 7, κάτοικος Χρυσοπολίτισσας). Σε έγγραφο που φυλάσσεται στο Ιστορικό Αρχείο του Υπ. Εξωτερικών Ελλάδας φέρεται ως «Γεώργιος Κυπιάδης» (με υ) γιος του *Παννάκου Κύπη* (3 Μαΐου 1855, φακ. 49/1). Αργότερα (1867), σε έγγραφο που σώζονται στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής (Αρχ. Αρχ.) Κύπρου, υπογράφει ο ίδιος ως *Κυπιάδης* (με υ) ενώ μετά την κατοχή της Κύπρου από τους Άγγλους, υπογράφει (1879) ως *Κηπιάδης* (με η). Παρά την φανερή πρόθεσή του να καθιερωθεί το επίθετό του με (η), ο Πρόξενος της Ελλάδας το 1884 σε έγγραφό της 4/16 Σεπτεμβρίου, τον αναφέρει ως *Γ. Κυπιάδη* (Δημόσιο Αρχείο Κύπρου). Εξάλλου και απογραφικός κατάλογος (στο Δημόσιο Αρχείο Κύπρου) του 1880 τον συγκαταλέγει στους Έλληνες υπηκόους κατοίκους Λάρνακας ως «Γεώρ. Κυπιάδη» (αρ. 462).

67. Απομνημονεύματα των εν Κύπρω τραγικών σκηνών, εν Αλεξανδρεία, 1888.

68. ΑΥΕ, 49/1, 3 Μαΐου 1855, Παρασκευά Σαμάρα «Η αφύπνιση του Κυπριακού Ελληνισμού 1821-1881» Επιστημονική Επιθετής Κ.Ε.Ι.Σ., τόμος Γ', Λευκωσία 1996, σ. 163.

69. Ν. Κυριαζή, Κ. Χρ., Η' (1931), «Εθνικόν Κύπρου Φρόνημα», σ. 20, έγγραφο 14 Μαρτίου 1854, σ. 16.

70. ΑΥΕ, 37/12, 15 Οκτ. 1857, σ. 3, Αναφορά ομάδος Ελλήνων υπηκόων προς τη Βασιλική Πρεσβεία στην Κωνσταντινούπολη.

Μετά την καθιέρωση του Hattı Humayun και τις μεταρρυθμίσεις που σκόπευαν στη βελτίωση της θέσης των Χριστιανών στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, παρατηρήθηκαν και αρνητικά φαινόμενα για τους Χριστιανικούς πληθυσμούς, αφού το γεγονός ότι προόδευαν και ευημερούσαν προκαλούσε τον φθόνο των μωαμεθανών, που τους παρέσυρε πολλές φορές σε διωγμούς κατά των Χριστιανών.⁷¹

Οι βιαιοπραγίες σε βάρος των χριστιανών γενικά, επιβεβαιώνονται και από πηγές του Α.Υ.Ε.⁷² Στην Κύπρο ήδη από το 1858 μετά την αλλαγή του Κυβερνήτη Κιανή Πασά οι Τούρκοι «επανήλθον εις τας παλαιάς συνηθείας των. Ανέφερον ότι εράβδιζον και ύβριζον τους Χριστιανούς με λύσσαν, υπενθυμίζουσιν τους χρόνους του Γιαννιτσαρισμού».⁷³

Τα επεισόδια και οι καταπιέσεις κορυφώθηκαν το 1860 σε όλη την Οθωμανική Αυτοκρατορία.⁷⁴ Οι καταπιέσεις, όμως, στο νησί της Κύπρου έπαιρναν μεγαλύτερη έκταση εξ αιτίας της αποστάσεως και το ανεξέλεγκτο του Διοικητή. Έτσι παρατηρείται ένα μεγάλο κύμα εκπατρισμού και στα 1860. Γράφει σχετικά ο πρέσβης της Ελλάδας στην Κων/πολη προς τον Υπ. Εξωτερικών Α. Γ. Κουντουριώτη:

*«Τόσον οι καταπιέσεις υπεργύξησαν ώστε οι δυστυχείς κάτοικοι / της Κύπρου, αδυνατούντες να αντισταθώσι κατά της εξουσίας, απεφάσισαν / σωρηδόν να εγκαταλείψωσι την πατρίδα των. Κατά συνέπειαν / τούτου πολλάι οικογένειαι απήλθον εις Συρίαν, Αίγυπτον και / ως ηκούσαμεν πολλοί προσέτρεξαν εις την Ελλάδα. Η Υ. Πύλη / έπανσεν αμέσως τον Διοικητήν (Ishak Haki Hafiz)⁷⁵ και στέλλει εις την Κύπρον τον / Ιχσάν Βέην... όπως εξετάσῃ... τα διατρέξαντα».*⁷⁶

Ο Ιχσάν Βέης εθεωρείτο προοδευτικό και φιλοπρόοδο άτομο από τον πρέσβη Ζάνο, που του έδωσε μάλιστα και συστατική επιστολή ώστε να βοηθηθεί από τον Έλληνα Πρόξενο Κύπρου Φίλιππο Βάρδα.⁷⁷ Ο Ιχσάν όμως παρά τις προσδοκίες του Έλληνα αξιωματούχου «τα επικερδέστερα μόνον (μέρη του νη-

71. Κ. Φωτιάδη, «Οι εξισλαμισμοί της Μικράς Ασίας και οι κρυπτοχριστιανοί του Πόντου», Θεσσαλονίκη 1988, σ. 376-77.

72. ΑΥΕ, 1859, 76/1, φάκελος Πανσλανισμός.

73. Ν. Κυριαζή, «Διακυβέρνησις της Κύπρου», Κ. Χρ. Γ' (1934), τεύχος Β σ. 30 (110), 12 Μαΐου 1858 Laffon προς Darrasse.

74. ΑΥΕ, 49/9, περί καταπιέσεων γενικά σε όλη την Οθωμανική επικράτεια, π.χ. έγγραφα 167, 7 Αυγούστου, 164, 5 Αυγούστου, 140, 18 Ιουλίου, 141, 19 Ιουλίου, 25 Αυγούστου κ.ά.

75. Ν. Κυριαζή, «Διακυβέρνησις της Κύπρου, Οι Σατράπαι αυτής» Κ. Χρ. Θ' (1933), σ. 79 κ.ε. Σύμφωνα με τις μαρτυρίες ο διοικητής αυτός ήταν μέγας πότης οίνου και κυρίως ούζου, η δε διοίκησή του ήταν άθλια από κάθε άποψη.

76. ΑΥΕ 99/1, 8 Ιουν. 1860 (και 49/9, 182, 13 Αυγούστου) ο Πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη Α. Ζάνος.

77. ΑΥΕ 99/1, Περί καταπιέσεως των εν Τουρκία Χριστιανών, 10 Ιουν. 1860.

σιού) *αστραπηδόν περιήλθε*» και, αφού επέστρεψε, συνέταξε έκθεση στα Τούρκικα, στην οποία κανένα λόγο για τις καταχρήσεις δεν έκανε, αλλά αντίθετα εντόπιζε πως οι κάτοικοι δεν ταλαιπωρούνται και είναι ευχαριστημένοι. Εξαναγκάσε μετά όλα τα συμβούλια των χωριών να την υπογράψουν χωρίς να γνωρίζουν τι διελάμβανε, αφού ήταν γραμμένη τουρκιστί.⁷⁸ Σε πολλές περιπτώσεις μάλιστα οι κάτοικοι εξαναγκάζονταν να υπογράψουν σε λευκό χαρτί για να συνταχθεί αργότερα η έκθεση.⁷⁹ Σε κάποια περίπτωση ακόμα, σύμφωνα με τον Άγγλο πρόξενο, όταν ζητήθηκε να παρουσιαστούν δημόσια οι παραπονούμενοι «εις λινοβάμβακος, Κούρταλης καλούμενος, ετόλμησε να παραπονεθεί και αμέσως εκλείσθη η φωνή του, ανάρπαστος δε γενόμενος εκλείσθη εις τας φυλακάς, όπερ οι άλλοι ιδόντες διεσπάρσαν φοβούμενοι την αυτήν εκείνου τύχην».⁸⁰ Ίσως ο ταλαίπωρος αυτός κρυπτοχριστιανός ήταν από εκείνους που μετά το 1858 κατά τις διατάξεις του Η. Humayun εδήλωσαν ότι αποποιούνται το Ισλάμ και επέστρεφαν εις τον Χριστιανισμό. Πλην όμως οι Τούρκοι τα άτομα αυτά τα καταπίεζαν περισσότερο κι από τους άλλους Χριστιανούς.⁸¹

Το νησί εξακολουθούσε να εγκαταλείπεται και μετά την έλευση του Ιχσάν Πασά. Εκατοντάδες είχαν διαφύγει στη Μ. Ασία, Αίγυπτο και Συρία. Πολλοί επίσης στην Ελλάδα, από όπου απευθύνουν το 1861 και άλλην έκκληση στον Σουλτάνο να τους λυπηθεί και ζητούν να αποσταλεί δίκαιος και αμερόληπτος εξεταστής, ώστε να τιμωρηθούν τελικά οι ένοχοι και να απαλλαγεί ο τόπος από τα δεινά.⁸²

Από το φορολογικό κατάστιχο Αρχιεπισκοπής του 1864 καταγράψαμε ονομαστικά 40 φυγάδες μόνο από τον Καζά Λεύκας. Πολλά από τα ονόματα αφορούν φυγάδες του 1860. Ως τόποι φυγής αναγράφονται Αθήνα, Σμύρνη, Βηρυτός, Αλεξάνδρεια, Αίγυπτος, Ελλάδα, Μελάσσα Ανατολής και Προύσα.

Στο μεταξύ το πρόβλημα της Ελληνικής υπηκοότητας εξακολουθεί να περιπλέκει καταστάσεις⁸³ και στα 1860 αποστέλλεται προς τον Έλληνα πρέσβη στην Κων/πολη, Ζάνο, βεζυρική επιστολή⁸⁴ σύμφωνα με την οποία ως γνήσιοι Έλληνες με δικαίωμα προστασίας θα εθεωρούντο όσοι ήσαν πράγματι «αυτόχρημα

78. ΑΥΕ 49/9 αρ. 182, Αυγ. 1860.

79. Κ. Χρ. Γ' (1934), σ. 30, έγγραφο 20 Αυγ. 1860.

80. Θ. Παπαδόπουλλου, «Προξενικά έγγραφα ΙΘ' αιώνας», Λευκωσία 1980, σ. 263.

81. Προξ. Έγγραφα ΙΘ' αιώνας, Έκθεση Γ.Σ. Μενάρδου, σ. 263. Βλ. Περίπτωση Χατζηχριστοδούλου από Χούλου που αναβαπτίσθηκε στα Ιεροσόλυμα το 1859 και οι Τούρκοι τον καταδίωκαν. Κ. Χρ. ΙΓ' (1937), σ. 132. Ανάλογες περιπτώσεις συναντούμε στον Άγιο Σέργιο, στο Λιοπέτρι κ.α. κατά το 1872 (Αρχ. Αρχ.).

82. Υπογράφουν το 1861 την πολυσέλιδη αυτή αναφορά παραπόνων 131 Κύπριοι. Η αναφορά σώζεται στο Αρχείο της Αρχιεπισκοπής.

83. Κ. Χρ. Η' (1931), σ. 222, 14 Φεβρ. 1862.

84. ΑΥΕ 1860 49/2 3 Νοεμβ. 1861, γράφτηκε 28 Οκτωβ. 1860.

υπήκοοι Έλληνες» και όσοι απέκτησαν, την ξένη υπηκοότητα όπως αναφέρεται στα πρωτόκολλα του Λονδίνου. Αντίθετα όσοι πήραν διαβατήρια χωρίς να εξέλθουν από τον τόπο τους δεν θα θεωρούνται Έλληνες, ενώ όσοι έμειναν στην Ελλάδα τουλάχιστον τρία χρόνια να θεωρούνται διαφιλονικούμενοι μέχρι να τεθεί για το θέμα αυτό «*τελειωτικός και γενικός τις κανών*»⁸⁵ (ανέκδοτη). Τα προσκόμματα, τα οποία παρενέβαλλε στους Έλληνες υπηκόους επιδεικτικά μάλιστα σε όλη την Οθωμανική επικράτεια, σίγουρα όχι μόνον δυσκόλευαν τις σχέσεις των δύο χωρών αλλά και τους ίδιους τους Έλληνες υπηκόους καταταλαιπωρούσαν.

Μνημονεύουμε εδώ την περίπτωση του στρατιώτη Ιωάννη Χριστοδουλίδη (Έλληνα Υπηκόου) και τα προβλήματα⁸⁶ λόγω μη αποδοχής της υπηκοότητάς του για την απόκτηση της περιουσίας του από το 1831 έως το 1860. Με την μεσολάβηση της ελληνικής Βασιλικής Πρεσβείας επιτυγχάνεται τελικά η αποστολή από την Υψηλή Πύλη Βεζυρικής Διαταγής προς τον Διοικητή Κύπρου, ώστε να φροντίσει να δοθούν στον Ι. Χριστοδουλίδη οι οφειλές και τα εμπορεύματά του, που κατακρατούνταν από το 1859, επειδή του αμφισβητούσαν την Ελληνική υπηκοότητα.

Η καταδίωξη των Ελλήνων Υπηκόων θα εξακολουθήσει και κατά την περίοδο που θα ακολουθήσει.

Στις 14 Φεβρουαρίου 1862 ο Έλληνας πρόξενος Φ. Βάρδας θα απευθυνθεί στον πρόξενο της Γαλλίας ζητώντας του τη βοήθεια της Αρχής του αλλά και των άλλων προστάτιδων δυνάμεων της Ελλάδας, λόγω της καταπίεσης των Ελλήνων υπηκόων από την Τουρκική εξουσία.

Ο Βάρδας επισημαίνει ότι αφορμή για «*την ολεθρίαν καταδίωξιν των Ελλήνων*» υπήρξε η διακοίνωση της Βεζυρικής επιστολής και η επισήμανσή της ότι «*οι δε διαμείναντες επί τριετίαν εις το Ελληνικόν έδαφος να θεωρώνται μεν υπήκοοι Έλληνες, να υποχρεώνται όμως εις απότισιν του επί των κτημάτων και των συντεχνιών φόρου*». «*Απ' άκρου εις άκρον*» γράφει, «*της νήσον εδόθη διαταγή εις τους μουδύρας να συλλάβωσι, να φυλακίσωσι, να δεσμώσωσι και παντοιοτρόπως να κακοποιήσωσι τους Έλληνας υπηκόους*».

Ο ίδιος ο Φ. Βάρδας βρέθηκε μάρτυρας σκηνής όπου πέντε Έλληνες υπήκοοι, από το Κοιλάνι, οδηγούνταν σιδηροδέσμιοι και κακοποιούμενοι στις φυλακές και οι οποίοι τελικά απελευθερώθηκαν, όταν απέτισαν τον ζητούμενο φόρο.⁸⁷

85. ΑΥΕ, 1861, 49/2, Βεζυρική επιστολή, μετάφραση Κ.Ι. Απολλώνιου (4 Νοεμβ. 1860) ημερομηνίας 28 Οκτωβρ. 1860 προς Διοικητάς Κρήτης, Σμύρνης, Ιωαννίνων, Κύπρου, Χίου.

86. ΑΥΕ, 1861, φακ. 49/2 έγγρ. 908, 17 Σεπτ. 1861, έγγρ. 2550, 25 Οκτωβρίου 1861 και 386, 29 Νοεμβρίου 1861.

87. Ν. Κυριαζή, «Προξενείον της Ελλάδος εν Κύπρω», Κ. Χρ. Η' (1931), σ. 222, 14 Φεβρ. 1862.

Μετά από έκκληση του Έλληνα Υ/Προξένου Φ. Βάρδα ο Άγγλος πρόξενος K.M. Lang με επιστολή του προς τον Διοικητή (Κυβερνήτη) (4/3/1862) τον παρακαλεί να φροντίσει ώστε να σταματήσουν τα αυστηρά μέτρα που μεταχειρίζονται οι υπάλληλοι της Διοίκησης για τη συνάθροιση των φόρων από υπηκόους Έλληνες, διότι, όπως αναφέρει, οι πράξεις και η συμπεριφορά των υπαλλήλων δεν συνάδει με το πνεύμα της Βεζυρικής διαταγής περί αμεροληψίας και προσοχής στο θέμα αυτό. Ζητά να παύσει κάθε καταδρομή της επιτόπιας αρχής εναντίον τους, προς τεκμηρίωση δε αναφέρει ότι:

«Απ' όλα τα μέρη ακούω με λύπην μου ότι / Έλληνες συλλαμβάνονται, φυλακίζονται, σιδιρώνονται, / κακοποιούνται, δια τους φόρους, ενώ ο κόσμος / γνωρίζει ότι αι τοιαύται πράξεις αντιβαίνουν / εις τα φιλόφθωπα αισθήματα της Αυτού α./ Αυτοκρατορικής Μεγαλειότητος του Σουλτάνου /.... Οι Μουδίρηδες πρέπει να παύσωσι / προς το παρόν από του να ενοχλώσι και καταδυναστεύωσι...» (βλ. Πίν. 6).⁸⁸

Παρόλ' αυτά οι Μουδίρηδες εξακολουθούν να καταπιέζουν τους Έλληνες Υπηκόους. Στη Λεμεσό για παράδειγμα τον Ιούνιο του 1862⁸⁹ ο Μουδίρης Μεχμέτ Μπέης, ο οποίος δεν αναγνωρίζει την Ελληνική εθνικότητα και την Ελληνική πρακτορία, στέλνει πέντε ζαπτιέδες και συλλαμβάνει τον Έλληνα υπήκοο Αθανάσιο Χριστοφή.

Τα βίαια μέτρα που ακολούθησαν την επιστολή της Υ. Πύλης λόγω της ασάφειας της όσον αφορά τη διερεύνηση και τον καθορισμό της ιδιότητας της ελληνικής υπηκότητας εφαρμόζονταν βέβαια σ' όλους τους Έλληνες υπήκοους των επαρχιών της Τουρκίας, έτσι ο Έλληνας πρέσβης στην Κωνσταντινούπολη σε συνεργασία με το Υπουργείο Εξωτερικών ενήργησε για αναστολή των μέτρων.

Απέστειλε τον Δ. Ραζή⁹⁰ προς τον Ααλή πασά, ο οποίος πρότεινε στον Ααλή να διαβάσει την έκθεση Φωτιάδη για να δει εάν μπορεί να καταστείλει τα βίαια μέτρα.

Ο Ααλή αναγνώρισε⁹¹ μεν «την ορθότητα των σκέψεων τούτων» αλλά δικαιολόγησε τα αυστηρά μέτρα λόγω των καταχρήσεων που παρατηρούντο. «Ως και αυτοί οι Αρμένιοι, είπε, παρουσιάζονται καθ' εκάστην ενδεδυμένοι την Ρωσικήν υπηκοότητα ην λαμβάνουσιν εφοδιαζόμενοι με Ελληνικά διαβατήρια δυνάμει των οποίων μεταβαίνουν εις Οδησόν».

88. Αρχείο Κυπριακών Σπουδών, Λευκωσία, Κατάστιχο Βρετανικού προξενείου υπ' αρ. III (1861-64), Miscellaneous Copy Book 1861-64, Arch No 63(10) 1860-64, p. 185, 4/3/1862.

89. Αρχ. Αρχ., βιβλ. Στ', αρ. 51, σ. 18, 14 Ιουνίου 1862, αρχιμανδρίτης Ευθύβουλος προς Αρχιεπίσκοπο.

90. ΑΥΕ, 1863, 49/2, εγγρ. 491 21/3/1863, Πρέσβης Σάνος προς Υπ. Εξ. Μαυροκορδάτον.

91. ΑΥΕ, 1863, 49/2, εγγρ. 1577, Κων/πολη, 18 Ιουλίου 1863.

Δύο χρόνια αργότερα, σύμφωνα με διαμαρτυρία του πρόξενου Μαργαρίτη προς τον Διοικητή Κύπρου, τεκμηριωμένη με επίσημες εκθέσεις και ιδιωτικές αναφορές Ελλήνων υπηκόων από διάφορα μέρη της Κύπρου, οι τοπικές αρχές εξακολουθούν να καταδιώκουν και να φυλακίζουν τους Έλληνες υπήκοους ζητώντας από αυτούς παντοειδείς φόρους.

Ο πρόξενος ερμηνεύει μια τέτοια συμπεριφορά χωρίς την οφειλόμενη προειδοποίηση προς τις αρμόδιες ελληνικές αρχές ως εκδήλωση διάθεσης εναντίον των συνθηκών και έλλειψη της απαιτούμενης αβροφροσύνης προς το Διεθνές Δίκαιο.

Τη διαμαρτυρία του μάλιστα κοινοποίησε και προς τους άλλους πρόξενους του τόπου Αγγλίας, Γαλλίας, Ρωσίας.⁹²

9. Η ΤΕΛΕΥΤΑΙΑ ΠΕΡΙΟΔΟΣ ΤΗΣ ΟΘΩΜΑΝΙΚΗΣ ΚΑΤΟΧΗΣ

Όλη αυτή γενικά η καταπίεση θα προκαλέσει μιαν άλλη μαζική φυγή το 1865–66, τεκμηριωμένη μάλιστα και από τουρκικά έγγραφα, σύμφωνα με τα οποία οι Χριστιανοί φυγαδεύονταν, διότι ήθελαν να αποφύγουν την αγγαρεία της Ακρίδας.⁹³ Φαίνεται ότι η αγγαρεία αυτή υπήρξε το επιστέγασμα της οικονομικής δυσπραγίας και της καταδυνάστευσης των κατοίκων και είναι γι' αυτό που σύμφωνα με τον Έλληνα πρόξενο «πολλοί μη έχοντες* / να πληρώνωσι φυγαδεύονται παντού της / νήσου. Πλείστοι δε λάθρα αναχωρούσι / και μεταβαίνουνσι τινές μεν εις την / Ελλάδα τινές δε εις το Σουέζ προς εύρεσιν / πόρου ζωής».⁹⁴

Τραγικά μαζική ήταν όμως και η φυγή του 1873–74. Εγκατέλειψαν το νησί γύρω στις 12.000 Έλληνες ορθόδοξοι κάτοικοι.⁹⁵

Φυσικά η αντιμετώπιση των Ελλήνων υπηκόων παρέμεινε η ίδια και οι καταγγελίες για καταπίεση θα συνεχίσουν και κατά τα τελευταία χρόνια της οθωμανικής κατοχής. Στα 1872 (12 Φεβρ.) εξακολουθούν να φυλακίζονται, να ξυλίζονται και παντοιοτρόπως να κακοποιούνται τόσο αυτοί όσο και οι λοιποί ραγιαδες. Όσοι εξάλλου κρυπτοχριστιανοί–λινοβάμβακοι από πολλά χωριά είχαν ξαναγίνει Χριστιανοί στα 1859 μετά το Χάτι Χουμαγιούν καταπιέζονται να ξαναγίνουν Τούρκοι και κάνουν εκκλήσεις⁹⁶ στον Αρχιεπίσκοπο να τους βοηθήσει αλλιώς απειλούσαν ότι θα εγκαταλείψουν το νησί.

92. Κ. Χρον. Η' (1931), σ. 225, έγγραφο προξένου Μαργαρίτη ημερ. 5/5/1865.

93. Εκδόσεις Κ.Ε.Ε. τόμος V, σ. 324.

* Πιθανή και η γραφή (μη αντέχοντες).

94. Α.Υ.Ε./α.α.κ., 5 Σεπτ. 1866. Υποπρόξενος Γ.Σ Μενάρδος προς υπουργόν Εξωτερικών Ελλάδας.

95. Α.Υ.Ε. 1874 37/12, 10 Ιανουαρίου. Υποπρόξενος Γ.Σ. Μενάρδος προς Υπ. Εξ. Ελλάδας.

96. Βλέπε παραπομπή 81.

Στα 1878 ο Ρωσοτουρκικός πόλεμος φέρνει την Υ. Πύλη σε δεινή θέση και μια από τις σκέψεις προς επίλυση του προβλήματος ήταν και η στρατολόγηση Χριστιανών. Αυτό θορύβησε τους Χριστιανούς του νησιού, οι οποίοι, όπως αναφέρεται σε κάποια αναφορά τον Δεκέμβρη του 1877,⁹⁷ λόγω των δεινών καταστάσεων στις οποίες ο μισέλληνας Τούρκος Διοικητής Αχμέτ Κιαμήλ Πασάς έριξε το νησί λόγω και της υπό της Πύλης «μελετώμενης κατ' αυτών στρατολογίας», εσκόπευαν να αναχωρήσουν από το νησί πέραν των 2000 ατόμων και να μεταβούν στην Ελλάδα, όπου και θα υπηρετούσαν στο στρατό της (βλ. Πίν. 7).

Αλλά και μετά την Βρετανική κυριαρχία, οι Ευρωπαϊκές εφημερίδες κατηγορούν την Αγγλική πολιτική στην Κύπρο, ότι ένεκα της Αγγλικής τυραννίας προκαλείται μετανάστευση.⁹⁸

Η παρεμπόδιση κυκλοφορίας Ελληνικών εφημερίδων και περιοδικών, οι αγγαρείες, τα πρόστιμα προς τους ντόπιους κυρίως Χριστιανούς Έλληνες και βασικά η αδικαιολόγητη περιφρόνηση προς αυτούς ωθούσαν τους Έλληνες να διεκδικούν πιο δυναμικά την ένωση μετά της «μητρός Ελλάδος», όπως σε κάποιο παγκύπριο υπόμνημα (δημοψήφισμα) του 1881 διαβάζουμε.⁹⁹

Και βέβαια οι Άγγλοι σαν αντίβαρο στις εθνικές διεκδικήσεις των Ελλήνων προσεταιριζόνταν και προωθούσαν στη διοικητική μηχανή, στην αρχή κυρίως, μουσουλμάνους (αντί των μη μουσουλμάνων). Ευνοούσαν δε την μετανάστευση των Ελλήνων, ενώ παρενέβαλλαν προσκόμματα στη μετανάστευση των Τούρκων.

Εμπόδισαν με διάφορους επίσης τρόπους τους λινοβάμβακους να παρουσιάζονται ως Χριστιανοί, επέμεναν να θεωρούνται μουσουλμάνοι και τελικά να εκτουρκίζονται πλήρως ώστε να μην φθίνει το Μουσουλμανικό στοιχείο του νησιού, αλλά μάλλον να αυξάνεται, επειδή μπορούσαν πιο εύκολα να το χειριστούν.

97. ΑΥΕ αρ. 582, 27 Δεκ. 1877, Η. Βασιλιάδης. Βλέπε περισσότερα, Παρασκευά Σαμάρα, «Από τη διοίκηση του προτελευταίου Τούρκου κυβερνήτη Ahmet Kiamil, στη διοίκηση του Άγγλου Κυβερνήτη Sir Garnet Walseley 1877-1879» στα Πρακτικά του Γ' τόμου του Τρίτου Διεθνούς Κυπριολογικού Συνεδρίου 1996.

98. Βασ. Αναφ. Δεκ. 80.

99. Παρασκευά Σαμάρα, «Η Ελληνική καταγωγή των Τουρκοκυπρίων», 1987, Αθήνα, σ. 26 (Νέον Κίτιον αρ. 113, 21/2 Σεπτεμβρίου, 1881, σ. 3, στήλη 3).

ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ

ΚΑΤΑΛΟΓΟΣ ΔΟΘΕΝΤΩΝ ΔΙΑΒΑΤΗΡΙΩΝ ΣΕ ΚΥΠΡΙΟΥΣ
ΑΡΧΕΙΟ ΥΠΟΥΡΓΕΙΟΥ ΕΞΩΤΕΡΙΚΩΝ Γενικός Φάκελος 74/1 (1830, 1831)

ΕΤΟΣ	Αρ. Εγγρ.	Αρ. Διαβατ.	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΠΑΤΡΙΣ	ΔΙΕΥΘ. ΠΡΟΣ	ΦΟΙΝΙΚΕΣ
1830	1434 6/6/1830 Διοικητής Ναυπλίου Νικόλας Γερακάκης	31	Ευάγγελος Γεωργιάδης	Κύπρος	Κύπρος	3
	466 6/10/1830 Διοικητής Ναυπλίου, Άργους και Κάτω Ναχαγιέ Κων. Αξιώτης	1670	Δημήτριος Ράλλης	Κύπρος	Κύπρος ή Κων/πολη	
		2208	Παναγής Μωϋσή στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
	1157 13/12/1830 Διοικητής Ναυπλίου Κων. Αξιώτης	2323	Αντώνιος Ιακώβου	Κύπρος	Κύπρος	3
		2373	Παντελής Χατζηχριστοφή	Κύπρος	Κύπρος	3
		2374	Δημήτριος Μ. Ξακουστός	Κύπρος	Κύπρος	3
		2375	Νικόλας Σάββα	Κύπρος	Κύπρος	3
1831	1409 Αξιώτης 5/1/1831	3407	Χριστοφής Χ" Γεωργίου Μηνά	Κύπρος	Κύπρος	3
		3443	Δημήτριος Οικονομίδης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
	45/1 φακ. Ε, 18/2	4405	Χριστόδουλος Χ" Σάββα	Κύπρος	Κύπρος	3
	2417 Αξιώτης 31/3/1831	4431	Μιχαήλ. Αντωνίου στρατιώτης τακτικός	Κύπρος	Σμύρνη	Δωρεάν
		4445	Πέτρος Φιλίππου στρατιώτης τακτικός	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		4493	Μιχαήλ Χριστοδούλου στρατιώτης τακτικός	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
	3423 Αξιώτης 22/6/1831	6850	Πόλυς Αλμπερτινός στρατιώτης	Κύπρος	Σμύρνη	Δωρεάν
		6852	Παντελής Λουκά	Κύπρος	Κύπρος	3
	3780 Αξιώτης 18/7/1831	6883	Χαράλαμπος Χ" Οικονόμου	Κύπρος	Κύπρος	3
		6895	Σταύρος Χριστοδούλου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν

ΕΤΟΣ	Αρ. Εγγρ.	Αρ. Διαβατ.	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΠΑΤΡΙΣ	ΔΙΕΥΘ. ΠΡΟΣ	ΦΟΙΝΙΚΕΣ
		7305	Κυπραίτης Χ' Μιχαήλ <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		7311	Χριστόδουλος Μιχάηλου	Κύπρος	Κύπρος	3
		7312	Κυριάκος Γαβριήλ	Κύπρος	Κύπρος	
		7314	Ανδρέας Β...ας (sic)	Κύπρος	Κύπρος	
		7319	Χ' Αντώνιος Χ' Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	
		7320	Ηλίας Γεωργίου <i>υπολοχαγός</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		7321	Παντελής Ιωάννου <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		7327	Θεοχάρης Αβραάμ <i>λοχίας</i>	Κύπρος	Κύπρος και Λαο- δίκεια	Δωρεάν
		7332	Αγγελής Θεοδώρου <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κων/πολη	Δωρεάν
		7341	Ιω. Χ' Αντωνίου	Κύπρος		3
		7349	Φραντζέσκος Δανιήλ <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		7354	Αντώνιος Παπά Αγγελή	Κύπρος	Κύπρος	3
		7355	Νικόλας Ζαχαρία	Κύπρος	Κύπρος	3
		7356	Γρηγόριος Λαζάρου	Κύπρος	Κων/πολη	3
		7357	Βασίλειος Καριβάλης <i>ενδεής</i>	Κύπρος	Χίος	Δωρεάν
	4206 Αξιώτης 31/7/1831	7997	Χατζηνικόλαος Χ' Δημητρίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8002	Τουμαζής Ευστρατίου (sic) <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8008	Λουκάς Κυριάκου <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8012	Πέτρος Τζένιου <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8018	Χριστοφής Ιωάννου <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8027	Χριστοφής Χ' Μιχαήλ <i>στρατιώτης</i>	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν

ΕΤΟΣ	Αρ. Εγγρ.	Αρ. Διαβατ.	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΠΑΤΡΙΣ	ΔΙΕΥΘ. ΠΡΟΣ	ΦΟΙΝΙΚΕΣ
	4544 Αξιώτης 24/9/1831	8030	Λοΐζος Αντωνίου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8351	Κυριάκος Χρήστου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8375	Λοΐζος Χριστ. Καναρή ενδεής	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8376	Κτώρος Χριστ. Καναρή ενδεής	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8379	Χριστόδουλος Ιω. Ταουλίδης	Κύπρος	Αλεξάν- δρεια	3
		8380	Κολύρης Παρασκευάς	Κύπρος	Κύπρος	3
		8382	Μιχαήλ Λοΐζος	Κύπρος	Κύπρος	3
		8402	Δανίδ Χ' Χρήστου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8408	Αντώνιος Ιακώβου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8420	Μάρκος Μανόλη στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8421	Μιχαήλ Χριστοφή	Κύπρος	Κύπρος	3
		8424	Ιω. Αντωνίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8425	Χ' Φραντζέσκος Κωνσταντή	Κύπρος	Κύπρος	3
		8426	Χ' Γεώργης Σολωμού	Κύπρος	Κύπρος	3 Μετά του νιού αυτού Ιωάννου
		8427	Συμεών Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3 Μετά του νιού αυτού Παναγή
		8429	Ιάκωβος Λοΐζου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8432	Σταύρος Τζούλιος	Κύπρος	Κύπρος	3
		8433	Αντώνιος Φιλίππου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8434	Φίλιππος Χ' Παπά στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν μετά του αδελφού του Γεωργίου
		8440	Γεώργιος Α. Μαρκιώρης	Κύπρος	Κύπρος	3

ΕΤΟΣ	Αρ. Εγγρ.	Αρ. Διαβ.α.	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΠΑΤΡΙΣ	ΔΙΕΥΘ. ΠΡΟΣ	ΦΟΙΝΙΚΕΣ
		8441	Κωνσταντίνος Ιακώβου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8449	Χ' Παυλής Χ' Χριστοφή Παγκούση	Κύπρος	Κύπρος	3
		8450	Γεώργιος Κιουζέ Χ. Πασή	Κύπρος	Κύπρος	3
		8453	Χ' Χριστόφης Παγκούνη	Κύπρος	Κύπρος	3
		8455	Σταύρος Κυριάκου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8457	Χριστοφής Κωνσταντίνου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8458	Λαζαρή Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
	5164 4/12/1831 Αξιώτης	8663	Χ' Πιερός Αβραάμ	Κύπρος	Κύπρος	3
		8664	Ιω. Μιχαήλ	Κύπρος	Κύπρος	3 μετά του υιού του Αγαθαγγέλου ετών 10
		8669	Μιχαήλ Νικολάου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8670	Μιχαήλ Λοΐζου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8671	Κυριάκος Παπαγεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8673	Χ' Κυριάκος Στεφανή	Κύπρος	Κύπρος	3
		8674	Νικόλας Χ' Κυριάκου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8675	Χαράλαμπος Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8676	Χριστόδουλος Χ' Λοΐζου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8677	Ιάκωβος Αντωνίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8679	Θεόδωρος Παπακυριακού	Κύπρος	Κύπρος	3
		8697	Αντώνιος Λουκά στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8702	Γερόλυμος Κύπριος δεκανεύς	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8703	Χρήστος Νικολάου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8710	Αντώνιος Δημητρίου στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8711	Ζήσιμος Γαλούφας στρατιώτης	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν

ΕΤΟΣ	Αρ. Εγγρ.	Αρ. Διαβ.α.	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΠΑΤΡΙΣ	ΔΙΕΥΘ. ΠΡΟΣ	ΦΟΙΝΙΚΕΣ
		8715	Κωνσταντίνος Καρακατζούνης	Κύπρος	Κύπρος	3
		8716	Σολομών Μάρκου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8717	Πιερίς Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8718	Ελευθέριος Αδάμου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8719	Σωτήριος Μιχαήλ	Κύπρος	Κύπρος	3
		8720	Γεώργιος Χ' Συμεών	Κύπρος	Κύπρος	3
		8721	Σπύρος Καραγιάννης	Κύπρος	Κύπρος	3
		8722	Αντώνιος Καραγιάννης	Κύπρος	Κύπρος	3
		8723	Γαβριήλ Πιερί Καλογραία	Κύπρος	Κύπρος	3
		8725	Φίλιππος Ιωάννου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8726	Αργύρης Νικολάου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8727	Γεώργιος Ιωάννου	Κύπρος	Κων/πολη	
		8734	Σταύρος Χριστοφή Μινούδη	Κύπρος	Κύπρος	
		8737	Παναγής Κυριάκου	Κύπρος	Κύπρος	
		8738	Χριστοφής Μένικου	Κύπρος	Κύπρος	
		8739	Γεώργιος Μιχαήλ	Κύπρος	Κύπρος	
		8740	Γεώργιος Ιω. Πούρδουλου	Κύπρος	Κύπρος	
		8741	Παύλος Πρωτοσύγγελος	Κύπρος	Κύπρος	
		8742	Μιχαήλ Κωνσταντίνου	Κύπρος	Κύπρος	
		8743	Μωϋσής Χ' Παπαγεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	
		8746	Νιχαήλ Κων/νου	Κύπρος	Κύπρος	
		8747	Δημήτριος Χριστοφή	Κύπρος	Κύπρος	
		8751	Χριστοφής Πακουμή	Κύπρος	Κύπρος	
		8752	Σπυρίδων Ιωσήφ	Κύπρος	Κύπρος	
		8753	Αντώνιος Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	
		8754	Νικόλαος Χριστοφή	Κύπρος	Κύπρος	
		8755	Νικόλαος Αντωνίου	Κύπρος	Κύπρος	
		8756	Φραντζέσκος Χρήστου	Κύπρος	Κύπρος	

ΕΤΟΣ	Αρ. Εγγρ.	Αρ. Διαβατ.	ΟΝΟΜΑΤΕΠΩΝΥΜΟ	ΠΑΤΡΙΣ	ΔΙΕΥΘ. ΠΡΟΣ	ΦΟΙΝΙΚΕΣ
		8757	Μιχαήλ Αναστασίου	Κύπρος	Κύπρος	
		8758	Γεώργιος Οικονόμου	Κύπρος	Κύπρος	
		8759	Νικόλαος Κυριάκου	Κύπρος	Κύπρος	
		8760	Χριστόδουλος Κυριάκου	Κύπρος	Κύπρος	
		8762	Γεώργιος Ιωάννου	Κύπρος	Κύπρος	
		8763	Ιωάννης Ιακώβου	Κύπρος	Κύπρος	
		8764	Δαβίδ Μ. Νικολάου	Κύπρος	Κύπρος	
		8765	Χριστόδουλος Λουκά	Κύπρος	Κύπρος	
		8767	Ηλίας Αντωνίου	Κύπρος	Κύπρος	
		8768	Λουκάς Μιχαήλ	Κύπρος	Κύπρος	
		8769	Σολομών Ζαχαρίου	Κύπρος	Κύπρος	
		8772	Απόστολος Λουκά	Κύπρος	Κύπρος	
		8773	Μιχαήλ Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8774	Παπαντώνιος Παπα Ν. Λογοθέτου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8775	Δημήτριος Γεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8776	Μάρκος Ζαννή	Κύπρος	Κύπρος	3
		8777	Ιω. Παπαγεωργίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8784	Δημήτριος Αντωνίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8785	Αργύρης Κωνσταντίνου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8786	Λουκάς Αντωνίου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8787	Κυριάκος Παπαλοΐζου ενδεής	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8788	Νικόλαος Γεωργίου ενδεής	Κύπρος	Κύπρος	Δωρεάν
		8796	Κυριάκος Λοΐζου	Κύπρος	Κύπρος	3
		8797	Μιχαήλ Χριστοφή	Κύπρος	Κύπρος	3

[Faint handwritten notes at the bottom of page 6]

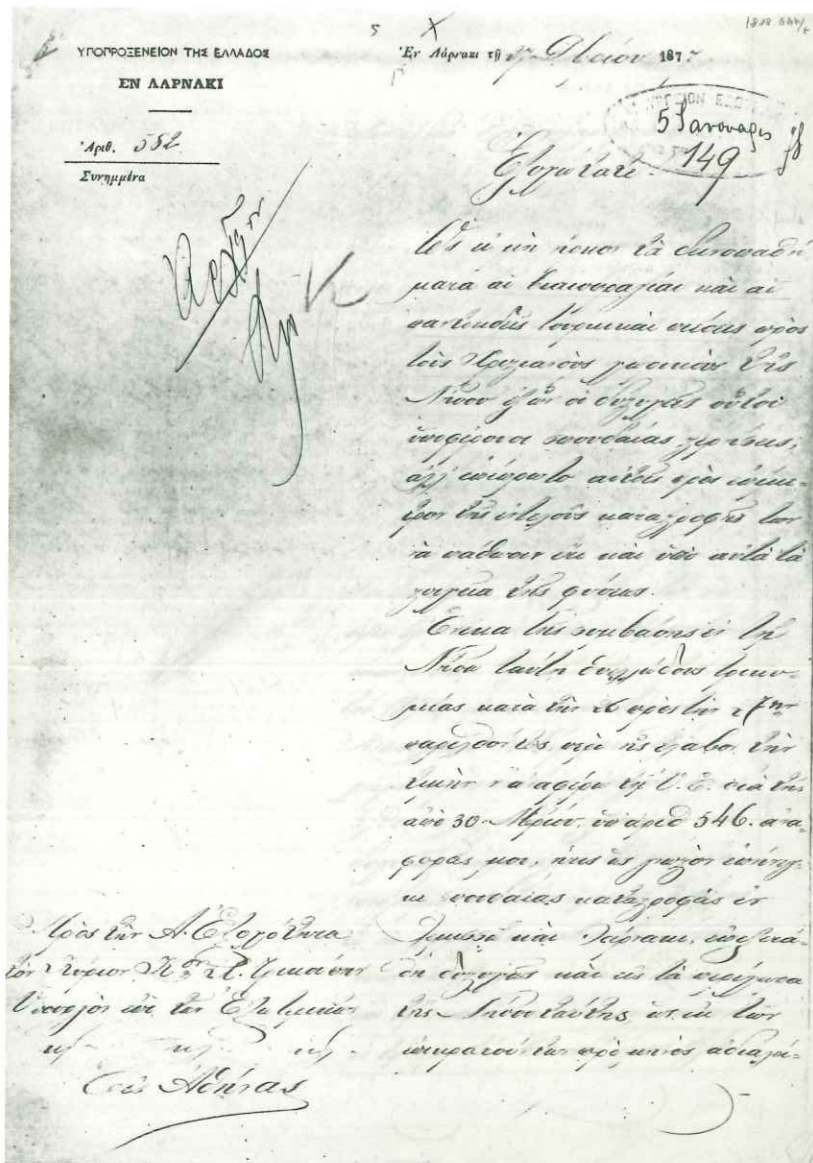
Πίν. 2. Η έκκληση-αίτηση του στρατιώτη Ηλία Γεωργίου προς τον Ιωάννη Καποδίστρια για απόκτηση Ελληνικού διαβατηρίου στις 23 Δεκεμβρίου 1831 (βλ. σ. 287).

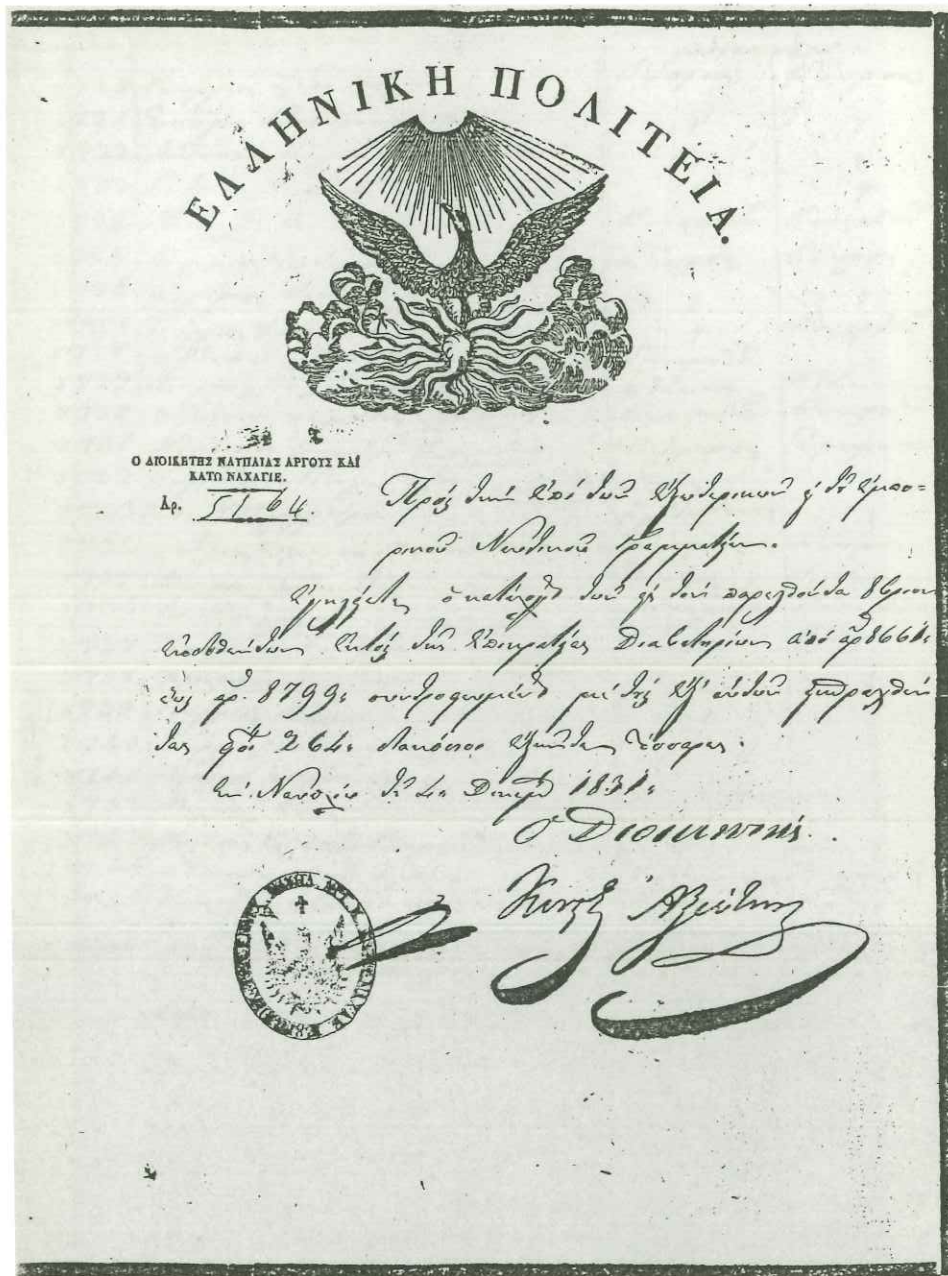
[illegible]

Ἐκτίθεται ἀποφασίζοντες καὶ ἐπὶ τῶν
 ἡμῶν ἐξουσιῶν ἐν ἑμῶν προέδρῳ καὶ μελὲς ἐπὶ
 τῶν παραδόντων
 Ἐλποῦντες οὖν οἱ Ἀποστόλοις κρίνειν τὰ πάντα
 καὶ τὰ κατὰ τὰς ἐκκλησίας καὶ ἐκκλησιαστικὰς
 ἐκείνους ἔχοντας ἀφίους καὶ τὴν ἐξουσίαν ἐκείνην
 ἡμεῖς ἐξουσιάζομεν καὶ οἱ ἄλλοι μέλη ἐκείνην καὶ
 ἀνὰ ἀμετρίαν ἐξουσίαν ἐκείνην ἐκείνην
 ἔχοντες οὖν καὶ τὴν ἐκείνην καὶ τὴν ἐκείνην
 ἐκείνην

K.M. Lang

Συν. Πίν. 6. Ο Πρόξενος της Αγγλίας στην Κύπρο K.M. Lang υπερασπίζεται τους Έλληνες υπη-
 κούς από την κακομεταχείριση των οργάνων της τουρκικής εξουσίας και παρακαλεί τον Διοικητή
 Κύπρου να συγκρατήσει τα διοικητικά όργανα που παρεκτρέπονται (4 Μαρτίου 1862) (βλ. σ. 299).

Πίν. 8 Διαβιβαστικό (4/12/1831) του Διοικητή Ναυπλίας κ. Αξιώτη προς το Υπ. Εξωτερικών με καταλόγους νέων διαβατηριούχων (βλ. σ. 305).

8720	Κυπρίος Χ. Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8721	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8722	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8723	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8724	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8725	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8726	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8727	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8728	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8729	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8730	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8731	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8732	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8733	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8734	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8735	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8736	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8737	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8738	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8739	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8740	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8741	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8742	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8743	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8744	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓
8745	Κύριος Κυπρίου	Κύριος	Κύριος	3	✓

Πίν. 8 Μέρος κατάλογου των δοθέντων Διαβατηρίων από τον Διοικητή Ναυπλίας κ. Αξιώτη, όπου και ονόματα Κυπρίων διαβατηριοχών. (Εγγραφο 4ης Δεκεμβρίου 1831).